אישים באגרות הראי"ה

רבי אליהו, הגאון מווילנה (הגר"א)

גאון התורה והקבלה בווילנה, מנהיג המתנגדים לחסידות · ת"פ–תקנ"ח (1720–1797)

14 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

רבי אליהו בן שלמה זלמן נולד בט"ו בניסן ת"פ (1720), ונודע בכינויים הגאון מווילנה, הגאון החסיד והגר"א. היה גדול במקרא, במשנה, בתלמוד ובקבלה, פוסק מקורי, ובקי גם במדעים, ונודע בהתמדתו. הוא סירב לשמש ברבנות, והיה מהמנהיגים של ההתנגדות לחסידות. נפטר בווילנה בי"ט בתשרי תקנ"ח (1797).

הרב קוק על הגר"א

הגר"א נזכר באגרות הרב קוק יותר מכל אחד מחכמי הדורות האחרונים. הרב קוק כינה אותו "רבנו", ובשנת תרע"ג (1913) ביקש מבנו הרצי"ה לשלוח לו את "הכרך שאני כותב על ביאורי הגר"א" (כרך ב', אגרת תקסב). לבנו, שהתחיל ללמד צעירים, המליץ בטבת תר"פ (1920) לעבור על ביאורי הגר"א בסוגיות הנלמדות (כרך ד', אגרת אד).

הרב קוק ראה בגר"א מקור גם לפנימיות התורה. לרב ישעיה אורנשטיין כתב בכסלו תרס"ז (1906) שיש ללמוד את הקבלה בכל הדרכים, "בין ע"ד רבינו הגר"א והרמ"ח לוצאטו ז"ל", והזכיר את אזהרות הגר"א והמהר"ל על התמדת התורה (כרך א', אגרת מג). לרב יהודה לייב זלצר הביא שהגר"א, בביאוריו ליורה דעה (סימן רמו), השיג על הרמ"א שפירש את ה"פרדס" כפילוסופיה, כי באמת הוא פנימיות התורה המקובלת (כרך ב', אגרת תרב). ולרב שלמה זלמן סלונים כתב שיחד עם לימוד חסידות חב"ד צריך לשנן גם את "כל ארחות גלויי הרזים של הגר"א ז"ל ותלמידיו" (כרך ד', אגרת אמד).

לרב פנחס הכהן לינטופ כתב בשבט תר"ע (1910) שיפה מאוד בדורות האחרונים "כל שיחתם של תלמידי הגר"א יחד עם תלמידי הבעש"ט", שעמדו זה מול זה בשעתם (כרך א', אגרת רסו). ולאותו רב הביא בשנת תרס"ח את דברי הגר"א על "ואת עשו שנאתי" - השנאה היא לטפל שבעשו, אבל ראשו גנוז עם האבות - כדי לבאר שאין מטרתו של אור ישראל להרוס את האמונות הזרות, אלא לתקן ולהעלות אותן (כרך א', אגרת קיב).

עוד הביא הרב קוק את "דברי הגר"א ז"ל, שהעוסקים לשמה אינם זריזים כ"כ כהעוסקים שלא לשמה", כדי להסביר את רפיון הידיים אצל היראים בעניין ישוב הארץ (כרך א', אגרת קז), ואת הסיפור שבא לגר"א השליו כמו לאמוראים (כרך ב', אגרת תקמ). לרב משה אוסטרובסקי כתב על הגהת הגר"א במשנה ב'אליהו רבא', "שכיון ברוח קדשו" לנוסח הנכון (כרך ד', אגרת אריד), ובאדר תרפ"ד (1924) המליץ על הרב אליה לנדא, "נין ונכד לרבנו אורן של ישראל הגר"א זצ"ל" (כרך ד', אגרת אריח).

דברי הגר"א נזכרים גם בכמה אגרות תורניות: בהסכמה לקונטרס 'תקוות אהרן' (כרך ב', אגרת תסט), בתשובה לאליעזר בן יהודה (ראו בפרשת שאלות הלשון של אליעזר בן יהודה) על המילה "כבולין" שבתוספתא (כרך ב', אגרת תקפט), ובתשובה לרב שמואל דוד מנדלסון (כרך ג', אגרת תתקכב).

הרב שלמה אבינר על הגר"א

לשאלה אם הרב קוק היה חסיד או ליטאי משיב הרב שלמה אבינר שהרב קוק היה "כולל הכל", אבל אורו של הגאון מווילנה, שהוא התורה, הוא העיקר, ואורו של הבעל שם טוב, שהוא הנפשיות, מצטרף אליו ומואר על ידו. הוא מפנה לאגרת לרב פנחס הכהן לינטופ (כרך א', אגרת רסו) ולמאמר "דרך התחיה". (מקור: מרן הרב קוק (אבינרפדיה))

הרב אבינר מביא את אגרת הרב קוק שבה הביא את דברי הגר"א: "ואת עשו שנאתי" - את הטפל לעשו, אבל ראשו גנוז עם האבות. מכאן כתב הרב קוק שאהבת האחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תעלה באחרית הימים על כל המהומות ותהפוך אותן לאור ולחסד (כרך א', אגרת קיב). הרב אבינר מוסיף שעם זאת יש לזכור את הנקודות שמעל המילה "וישקהו". (מקור: מתוך ספרי הרב)

האגרות

כרך א', אגרת מג: בי"ב בכסלו תרס"ז, מיפו, לרב ישעיה אורנשטיין: ללמוד קבלה גם בדרך הגר"א.

"בין ע"ד רבינו הגר"א והרמ"ח לוצאטו ז"ל"

כרך א', אגרת קז: בג' בשבט תרס"ח, מיפו, לרב אליהו מאיר פייבלזון: דברי הגר"א על זריזות העוסקים שלא לשמה.

"וידועים דברי הגר"א ז"ל, שהעוסקים לשמה אינם זריזים כ"כ"

כרך א', אגרת קיב: בי"א באדר ראשון תרס"ח, מיפו, לרב פנחס הכהן מבירז': דברי הגר"א על "ואת עשו שנאתי".

"וגדולים דברי הגר"א ז"ל"

כרך א', אגרת רסו: בי"א בשבט תר"ע, מיפו, לרב פנחס הכהן לינטופ: חיבור דברי תלמידי הגר"א ותלמידי הבעש"ט.

"של תלמידי הגר"א יחד עם תלמידי הבעש"ט, שהיו עומדים במצב כ"כ ניגודי"

כרך ב', אגרת תסט: בי"א בכסלו תרע"ג, מיפו, הסכמה לקונטרס 'תקוות אהרן': שיטת הגר"א בירושלמי.

"אמנם לשיטת הגר"א ודאי רווחא שמעתתא דהירושלמי"

כרך ב', אגרת תקמ: בכ"ט באייר תרע"ג, מיפו, לרב יעקב משה חרל"פ: השליו שבא לגר"א.

"וגם על רבנו הגר"א זצ"ל, זכותו י"ע, ואורו יאיר לנו"

כרך ב', אגרת תקסב: בט"ו בתמוז תרע"ג, מרחובות, לבנו הרצי"ה: לשלוח את הכרך שהרב קוק כותב על ביאורי הגר"א.

"הכרך שאני כותב על ביאורי הגר"א"

כרך ב', אגרת תקפט: בי"ב באלול תרע"ג, לאליעזר בן יהודה: הגר"א והמילה "כבולין".

"והגר"א ג"כ אין הכרח שמחק התיבה"

כרך ב', אגרת תרב: בכ"ח באלול תרע"ג, מיפו, לרב יהודה לייב זלצר: הגר"א על פירוש ה"פרדס".

"והגר"א בסי' רמ"ו סקי"ח בביאוריו השיג על רמ"א"

כרך ג', אגרת תתקכב: בי"ד במרחשוון תרע"ט, מלונדון, לרב שמואל דוד מנדלסון: ביאור הגר"א בדיני הוחזק כפרן.

"כמש"כ בבי' הגר"א"

כרך ד', אגרת אד: בט"ו בטבת תר"פ, מירושלים, לבנו הרצי"ה: ללמוד בביאורי הגר"א.

"ומה טוב אם תעבור על ביאורי הגר"א באלה הענינים"

כרך ד', אגרת אמד: בי"ט בתמוז תר"פ, לרב ש"ז סלונים: גם דרכי גילוי הרזים של הגר"א ותלמידיו.

"וכל ארחות גלויי הרזים של הגר"א ז"ל ותלמידיו"

כרך ד', אגרת אריד: בי"ב באדר תרפ"ד, מירושלים, לרב משה אוסטרובסקי: הגהת הגר"א במשנה.

"והגר"א הגיה בשניהם באליהו רבא"

כרך ד', אגרת אריח: בי"ט באדר ראשון תרפ"ד: המלצה על הרב אליה לנדא, נין הגר"א.

"נין ונכד לרבנו אורן של ישראל הגר"א זצ"ל"

ראו גם

הבעש"ט. (הבעש"ט)

הרב אליה לנדא, נינו. (הרב אליה לנדא)

המהר"ל מפראג. (המהר"ל)

על הגאון מווילנה (המכלול). (הגאון מווילנה)

כל האגרות בנושא קבלה ופנימיות התורה. (לדף הנושא)

נוסח האגרות – עם ביאור

14 האגרות שבהן נזכר הגר"א, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה. הביאור משולב בתוך נוסח האגרות: בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת. הוא אינו חלק מלשון האגרת

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת מג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ב כסלו תרס"ז - יפו **נמען:** הרב ישעיה אורינשטיין

הרב קוק משיב לתלמיד חכם זקן שנפגע מחוברותיו. הרב קוק מסביר שמטרתו לעורר את תלמידי החכמים ללמוד את פנימיות התורה - מוסר, מחקר וקבלה - כל אחד לפי כשרונו, לצד הפלפול בש"ס ובפוסקים. הרב קוק מסביר גם שצריך להראות שלתלמידי חכמים יש כוח מליצה ולשון, כמו הרמח"ל, ושידיעת חכמות העולם, אחרי התמדה בתורה ונקיון המידות, אינה מזיקה. הרב קוק כותב שבעצמו אינו נהנה משבח ואינו מקפיד על ביזוי.

עיקרי הדברים

- לימוד פנימיות התורה לצד ההלכה.
- השכלה כללית בשיעור הנכון.
- לימוד זכות וענווה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3]. י"ב כסלו תרס"ז[4].

שלו'[5] וברכה לכבוד הרב הגדול הישיש מו"ה[6] ישעי' אורינשטיין נ"י[7]

הגיעתני יקרתו. ובאמת הי'[8] לי ספק אם אשיב אם לא, כי חששתי שמא יש למעכת"ר[9] ח"ו[10] עגמ"נ[11] [עגמת נפש] ממכתבי, ולמה אצער ת"ח[12] זקן שכמותו שי'[13]. מ"מ[14] הכרעתי להשיב בקצרה, אולי יתן השי"ת[15] ויכנסו דברי באזניו, ואז לא יהי'[16] לו כ"כ[17] צער מעצם העובדא של החוברות, והי'[18] זה שכרי להציל נפש יקרה שכמותו מצער ודאגה.

ידע כבודו, שכל עיקר כונתי בחוברותי, ובכל מה שאני כותב, הוא רק לעורר לבב ת"ח, זקנים וצעירים, לעסוק בעיון בפנימיות התורה, בין במוסר בכל הדרכים הנמצאים עמנו מקדושי עליון, בין במחקר בכל הספרים הקדושים שהנחילונו רבותינו הגאונים בעלי המחקר, בין בקבלה ע"פ[19] כל הדרכים שהם מורשה לנו מאבותינו זי"ע[20], בין ע"ד[21] הראשונים, בין ע"ד האחרונים, בין ע"ד החסידות, בין ע"ד רבינו הגר"א[22] והרמ"ח[23] לוצאטו [רבי משה חיים לוצאטו, הרמח"ל] זי"ל[24]. וללמוד את כל הספרים עם דברי זוה"ק[25] וספד"צ[26], [וספרא דצניעותא, חלק מן הזוהר] ספר הבהיר וספר יצירה, וכל מדרשי חז"ל[27], בעיון ובבקיאות, צריך ע"ז[28] התמדה גדולה, ממש כהתמדת הש"ס[29] ופוסקים, אמנם לא הכל מוכנים לזה מטבע נפשם, ע"כ[30] כל מי שאינו מסוגל, ולבו לב חריף, ודאי שעליו להאריך בעומק פלפול גפ"ת[31] ופוסקים, אבל מי שמוכשר לעסוק בעיון חכמתא וקבלה ע"כ הוא צריך לסדר לו סדרים קצרים, לעומת גודל האריכות של חידוש ופלפול, ומ"מ[32] גם הוא לא יניח ידו מפלפולא של תורה, דקוב"ה[33] חדי בה, [שהקב"ה שמח בה (ארמית)] אבל עיקר לימודו צריך שיהי'[34] להכיר את קונו. וכ"כ[35] בהקי' ע"ח, [וכן כתב בהקדמת "עץ חיים" לרבי חיים ויטאל] ועיין "אור נערב". [ספרו של רבי משה קורדובירו, על חשיבות לימוד הקבלה] ובזמן הזה, שבעוה"ר[36] רבים מהצעירים הולכים ונפתים אחרי חלקת לשון נכרי', של בני פריצי עמנו, צריך ג"כ[37]

להראות לכל באי עולם, כי גם ת"ח העוסקים בקדושה בתורת אמת לא תחסר להם גם כח המליצה וצחות הלשון. וזו היתה כונת החסיד רמח"ל[38] ז"ל במעשיו בספרי מליצה וצחות, וגם אני הקטן הנני חפץ למנקט בשפולי גלימי [לאחוז בשולי גלימתו (ארמית)] ז"ל, וללכת בעקבותיו כפי מעוט יכולתי. ויען שלשלימות תוה"ק[39] צריך ג"כ ידיעות של חכמת העולם, בכמה ענינים. וביחוד כדי להשיב לאפיקורס, ["דע מה שתשיב לאפיקורוס" (אבות ב, יד)] שהוא דבר נחוץ בזמננו מאד, ע"כ אני מזכיר את מה שאמרו רבותינו הגר"א ז"ל ומוהר"ל[40] מפראג, ב"נתיבות עולם" נתיב התורה פי"ד[41], [המהר"ל מפראג, ספר "נתיבות עולם", נתיב התורה פרק יד] אחרי הזהירות של התמדת התורה ונקיון המדות והמעשים, ביחוד מהכעס, מהגאוה והעצבות, שהם ראשי המדות הרעות, ועם הקביעות התמידית בכל יום בפנימיות התורה כ"א[42] לפי השגתו. ובזה בדוק ומנוסה הוא, שאחרי כל אלה ההקדמות לא יזיקו לו ח"ו כלל ידיעות החכמות, כשילקחו בשיעורים לש"ש, אדרבא יוסיפו לו אומץ בעבודת השי"ת בשמחה רבה ובגדולת המוחין. ואם ח"ו נמצאים איזה אנשים, שהם טועים בדברי, ומגלים בהם פנים שלא ככונתי, בשביל כך אין למנוע את הטוב מהראוים לזה, וכדכתב הרמב"ם[43] ז"ל באגרותיו כי ישרים דרכי ד' [הושע יד, י] וגו'[44]. וע"י[45] התמדת הלמוד בקביעות בנעם פנימיות תוה"ק, יאיר על נפש העוסק בה לשמה אור שמחה ואהבה עליונה, בתענוגים רוחניים מעין עוה"ב[46], ולא יהי' צריך להשתמש כלל ביראה רעה של רצועה בישא, כי"א בשיעור מועט מאד ובזה ימצא בנפשו עז ואמץ, ולא יפחד משום פגע רע, לא בעוה"ז[47] ולא בעוה"ב[48], כי גם כי אשב בחושך ד' אור לי. זהו בקירוב תוכן כונתי בדברי, שהעיר עליהם כת"ר[49]. ומה טוב ומה נעים הוא לדון לכ"ז איש את רעהו, ועי"ז[50] יתקלס עלאה ויתגדל כבוד שמים, וכבוד אה"ק[51] וכבוד ת"ח שבא"י[52] בכלל. ואנכי כשאני לעצמי הנני ב"ה רחוק מלהיות נהנה הרבה כשמשבחין אותי, ולא להיות מצטער ומקפיד הרבה כשמבזין אותי. שבח לשמו יתי'[53], שהעסק התמידי בלמוד המוסר ופנימיות תוה"ק פעל עלי זאת התכונה ע"כ איני מוצא שום צורך להתנצל לפני כת"ר מצדי, רק בשביל לשכך את לבב כבודו שלא יצטער, כי כל ישעי וחפצי הוא לשמח את הבריות ולקיים כפי יכולתי "יראיך יראוני וישמחו". ע"כ אמרתי יהיו נא דברי אלה למנוחת לבב לכת"ר[54]. והשי"ת[55] יברכהו בשיבה טובה, אותו ואת כל אשר לו, ונזכה לראות בשמחת ציון ובנין ירושלים בגילוי כבוד מלכותו יתב' עלינו לשם ולתהלה בכל עמי הארץ, ותמלא כל הארץ דעה את ד', כנפשו היפה ונפש הצעיר אסקופה הנדרסת, המצפה לאורה וישועה,

הק' אברהם יצחק ה"ק

אני תמה מכת"ר[56] שתובע אותי מענין האיש שכתב ב"החבצלת", וכי אני מכיר אותו, ומה אוכל אנכי, או כל מי ששולח דבריו ברבים, לעשות אם ידברו אודותם דברי הבאי וכיו"ב[57]. הנ"ל[58]

אח"כ[59] חקרתי על הכותב בח', והוברר לי שאין בו אותן הפחיתיות שכת"ר[60] מיחס אליו, ח"ו, וראוי לדון גם אותו לכ"ז, והאמת והשלו'[61] אהבו. הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן

4. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
5. שלו' - שלום
6. מו"ה - מורנו הרב
7. נ"י - נרו יאיר
8. הי' - היה
9. למעכת"ר - למעלת כבוד תורתו רום
10. ח"ו - חס ושלום
11. עגמ"נ - עגמת נפש
12. ת"ח - תלמידי חכמים
13. שי' - שיחיה
14. מ"מ - מכל מקום
15. השי"ת - השם יתברך
16. יהי' - יהיה
17. כ"כ - כל כך
18. והי' - והיה
19. ע"פ - על פי
20. זי"ע - זכותו יגן עלינו
21. ע"ד - על דבר
22. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
23. והרמ"ח - והרב רבי שמות שמתחילים באותיות מ, ח (למשל: משה + חיים) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
24. ז"ל - זכרונו לברכה
25. זוה"ק - זוהר הקדוש
26. וספד"צ - וספרא דצניעותא
27. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
28. ע"ז - על זה
29. הש"ס - השישה סדרים (התלמוד)
30. ע"כ - על כן
31. גפ"ת - גליל פתח תקוה (או: גבול פתח תקוה)
32. ומ"מ - ומכל מקום
33. דקוב"ה - דקודשא בריך הוא
34. שיהי' - שיהיה
35. וכ"כ - וכל כך
36. שבעוה"ר - שבעוונותינו הרבים
37. ג"כ - גם כן
38. רמח"ל - רבי משה חיים לוצאטו
39. תוה"ק - תורתנו הקדושה
40. ומוהר"ל - ו + מוהר"ל: מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ל (כגון לוי / ליב) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
41. פי"ד - פרק י"ד
42. כי"א - כי אם
43. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
44. וגו' - וגומר (וכן הלאה בפסוק)
45. וע"י - ועל ידי
46. עוה"ב - עולם הבא
47. בעוה"ז - בעולם הזה
48. בעוה"ב - בעולם הבא
49. כת"ר - כבוד תורתו
50. ועי"ז - ועל ידי זה

51. אה"ק - ארץ הקודש
52. שבא"י - שבארץ ישראל
53. יתי - יתברך
54. לכת"ר - לכבוד תורתו
55. והשי"ת - והשם יתברך
56. מכת"ר - מכבוד תורתו
57. וכיו"ב - וכיוצא בזה
58. הנ"ל - הנזכר לעיל
59. אח"כ - אחר כך
60. שכת"ר - שכבוד תורתו
61. והשלו' - והשלום

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ג' שבט תרס"ח - יפו **נמען:** הגאון ר' אליהו מאיר פייבלזון, אב בית דין קופישוק

הרב קוק מברך על מעבר הנמען לקהילה חדשה. הרב קוק תומך ברעיון ליישב מושבות של יראי שמים, אך מפקפק בביצועו בגלל רפיון הידיים שאצל היראים, כדברי הגר"א שהעוסקים שלא לשמה זריזים יותר. במקום לחכות למושבות חדשות יש לחזק את היהדות בישוב החדש הקיים, שבו יש תלמידי חכמים ויראים רבים, יותר ממה שמגזימים בחוץ לארץ. הרפואה היא ישיבה גדולה לישוב החדש, המשלבת דרך ארץ ויראת שמים, ובכך תיעקר טענת המתפרצים שבחינוך הישן אין דרך ארץ ורעיון לאומי.

עיקרי הדברים

- רעיון מושבות של יראים, ורפיון הידיים של היראים.
- חיזוק היהדות בישוב החדש הקיים.
- ישיבה המשלבת דרך ארץ ויראת שמים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ג' שבט תרס"ח[4]

שלו'[5] וברכה לכבוד הרב הגאון המפורסם, חכם וסופר, אוצר תו"י[6] טהורה. מו"ה[7] אלי. מאיר שליט"א[8] פייוועלזאהן, האבד"ק[9] קופישאק [קופישוק שבליטא] יצ"ו[10], וכל א"ל[11] שלו' וברכה מהררי קודש.

לשמחת לבבי הגיעני מכתב כ"ג[12] שי'[13] היקר, אשר דרך אגב נתבשרתי בו על חילוף המקום למעליותא לק' החדשה יצ"ו. יה"ר[14] שיהי'[15] להצלחה רבה, ויאיר אור תורתו ויראתו הטהורה ברב כבוד ועז, ויחד עם צאן מרעיתו נזכה להתראות בחדות ד' בבא לציון גואל, וגאולי ד' ישובו ובאו ציון ברינה.

הרעיון ליסד ישוב ע"פ[16] שלומי אמוני ישראל, ברוח אמת של תוי"ר[17], הוא נעלה ונשגב. וזה מקרוב החל אחד מרבי החסידים להתעסק בזה והי'[18] פה, ובכל חפץ לבבי תמכתי את ידיו במכתב ערוך ביסוד הענין. אבל מסופקני על הוצאת הדבר לפועל, מפני רפיון הידים שאנו פוגשים בעוה"ר[19] דוקא אצל היראים. וידועים דברי הגר"א[20] ז"ל[21], שהעוסקים לשמה אינם זריזים [הגאון מווילנה] כ"כ[22] כהעוסקים שלא לשמה, שהנטיה של הפניה החמרית מוסיפה זירוז. וכ"ה בנ"ד[23] שהאש מן ההדיוט, [על פי יומא כא:] [מצוה להביא אש מן ההדיוט גם כשיורדת אש מן השמים] אע"פ[24] שהיא נמוכה, מ"מ[25] אותם שמציבים לפניהם רק תועלת קרובה חמרית, פרטית או כללית, הם זריזים בעבודתם, והיראים שמחשבתם משוטטת במרומים הם רפויי ידים בעוה"ר, יתן ד' וקויו יחליפו כח. [על פי ישעיהו מ, לא]

והנה מפני חפצנו לבקש גדולות, דהיינו מושבות חדשות שלמות, אין לנו להתיאש מן הקטנות שהן בידינו, דהיינו לחזק את יסוד היהדות בישוב החדש. כי ב"ה הרבה ת"ח[26] ויראים נמצאים בכל מושבה, ואין הענין כמו שמגזימים בחו"ל[27], אלא שמ"מ[28] צריך המצב הרמה. רפואה בדוקה לזה היא כשיעזרנו השי"ת[29] לקבע ישיבה גדולה מיוחדת לישוב החדש, כי בזה יתגדרו הרבה, וידעו שיש להם קנין של

תורה. וכמובן שמוכרחת ישיבה זו להיות מסומכת ג"כ[30] בדרך ארץ מעבר מזה ובהשפעה רבה של יראת שמים מעבר מזה, ואז יהי'[31] זה הישוב עצמו ישוב שראוי יהי' באמת להתפאר בו על אדמת הקודש, ותהי'[32] מצות יא"י[33] מתקיימת כתקונה, ויתנהג הכל על טהרת הקודש ממילא. כי כל הפרצות מתחזקות רק מפני שהם צווחים שבבתי-החינוך הישנים אין בהם רוח דרך-ארץ ורעיון לאומי, אבל כשיתמלא זה החסרון, לא יהי' להם פ"פ[34], וממילא תהי'[35] יד יראי ד' מתרוממת, ויהי'[36] הישוב ראוי ביותר לעורר רחמי עליון לקירוב גאולה אמתית בע"ה[37].

כמובן יש בזה לדבר הרבה מאד, אבל אני מוכרח לקצר מפני הטרדא. ואקוה שימנה גם כ"ג וסיעת אוהביו ומוקיריו הרבים בין תומכי ידינו לכבוד עם ד' ונחלתו.

והי' ז"ש[38] וברכת ד' מקודש, כנה"ר[39] ונפש ידי"ע[40] דוש"ת[41] באה"ר[42],

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. שלו' - שלום
6. תו"י - תורה ויראה
7. מו"ה - מורנו הרב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. האבד"ק - האב בית דין קהילת
10. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
11. א"ל - אמר ליה / אמר לו
12. כ"ג - כבוד גאונו
13. שי' - שיחיה
14. יה"ר - יהי רצון
15. שיהי' - שיהיה
16. ע"פ - על פי
17. תוי"ר - תורה ויראה
18. והי' - והיה
19. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
20. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
21. ז"ל - זכרונו לברכה
22. כ"כ - כל כך
23. בנ"ד - בנדון דידן
24. אע"פ - אף על פי
25. מ"מ - מכל מקום
26. ת"ח - תלמידי חכמים
27. בחו"ל - בחוץ לארץ
28. שמ"מ - שמכל מקום
29. השי"ת - השם יתברך
30. ג"כ - גם כן
31. יהי' - יהיה

32. ותהי' – ותהיה
33. יא"י – ישוב ארץ ישראל
34. פ"פ – פתחון פה
35. תהי' – תהיה
36. ויהי' – ויהיה
37. בע"ה – בעזרת השם
38. ז"ש – זה שלום
39. כנה"ר – כנפשו הרמה
40. ידי"ע – ידידו עוז
41. דוש"ת – דורש שלומו ותורתו
42. באה"ר – באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קיב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א אדר ראשון תרס"ח - יפו **נמען:** הגאון ר' פנחס הכהן, אב בית דין בירז'

הרב קוק משבח את החוברת 'בנין האומה', שבה רב גדול עוסק בשאלת האומה מתוך התורה בדרך מדעית. עם זאת הרב קוק מבקש לתקן שגיאות דקדוק ולהימנע מדרשנות בשאלות גדולות. הרב קוק מעודד לצפות לישועה בכל הדרכים, כדברי הבעל שם טוב שיש לעבוד את ה' בכל הדרכים. על האמונות הזרות הרב קוק כותב שמטרת ישראל אינה להשמידן אלא לתקנן ולהעלותן. גם את ה'אחרים' שבתוכנו צריך לתקן ולהעלות, ותיקון נשמות הרשעים בונה את העולם.

עיקרי הדברים

- שבח וביקורת על 'בנין האומה'.
- לצפות לישועה בכל הדרכים.
- יחס לאמונות זרות: תיקון והעלאה ולא הריסה.
- תיקון הנשמות הנדחות, ו'אחר' - פרקי ר' מאיר.
- הישיבה ולימוד הלכות דעות ואמונות וחכמת הקבלה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"א אד"ר[4] תרס"ח[5]. [י"א באדר ראשון תרס"ח (1908)]

לכ' ידי"נ[7] הרב הגאון המופלא, חכם חרשים ונבון לחש, [על פי ישעיהו ג, ג] מארי' דרזין, [בעל סודות – מקובל] מו"ה[8] פנחס הכהן [הרב פנחס הכהן לינטופ, רבה של בירז' שבליטא, מקובל והוגה] שליט"א[9], אבד"ק[10] בירז' יצ"ו[11]. שלו'[12] שלו' וברכה.

המחברת היקרה "בנין האומה" [חיבורו של הרב לינטופ על שאלת הלאומיות היהודית לאור התורה] באה לידי, בשמחה פנימית קראתיה. אברך את ד' אשר הגיענו לזמן הזה, כי יחלו גדולי הרבנים לעסוק בשאלת האומה ממקור התורה באורח מדעי, באורח כזה שלא יבושו כי ידברו את אויבים ואת אוהבים בשער. [על פי תהלים קכז, ה: "לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער"] אמנם לא אוכל לכחד מכבוד ידידי, שנדרש מאד לתקן את הסגנון בהדפסות הבאות, ביחוד להזהר כמה דאפשר משבושים מורגשים בדקדוק הלשון, המביא לידי בוז אצל קטני הדעה, שהם הרבים, גם את הענין הנשגב של הנושאים בכלל. אבטח שישמע כ"ג[13] לעצתי בזה, והוא דבר קל מאד, שיתן כל חוברת, לפני ההדפסה, ליודע פרק בדקדוק לש"ע, והוא יתקן את הדברים הבולטים ביותר. גם ארהיב עז לדרוש מכבוד גאונו, להשמר מכל עניני דרוש והדומה להם בשעה שאנו עסוקים בשאלות גדולות העומדות ברום עולם. לעולם צריך שיהיה הגבול נשמר בין עולם לעולם, ודרושי הקטנות אינם רשאים להתערב בתוך דרושי הגדלות. עכ"פ[14] אלה החסרונות הנם ככתמים שעל פני השמש הברה בשחקים, לעומת האור הגדול, שיגלה כת"ר[15] ע"י[16] ספריו הנפלאים, כשיופיעו בעולם בע"ה[17].

האמת אגיד לכבוד אהובי, שאין לי מה לבקר על כללות דבריו היקרים, כי הם משובצים זהב טהור של הישן והחדש ע"פ[18] השפעת קדושת פנימיות התורה, כאשר ידעתי כבר את ידידי ואת שיחו. אמנם

הוסיף הרבה לקח ורעיון, בימים האחרונים, ע"י כל ניצוצי הקדושה שהעלה מעמקי הקליפות ע"י המון החדשות של הספרות החדשה. ישר חילו, כך יפה לנו, וכן חייבים אנחנו.

מצדי הנני מוכן בל"נ[19] לעמוד לימין כ"ג בכל אשר תשיג ידי, כי לעבודת שמים הכל מסייעים. אחי שמואל שי'[20], שהו"ל[21] את חוברותי, [אחיו של הרב קוק, ר' שמואל הכהן קוק, שהוציא לאור את חוברותיו] הנהו עתה בירושלים עסוק במסחר, ואיני יודע אם יפנה אל עסק הו"ל[22]. אבל בכ"ז[23] אקוה, שיהיו אחי שי' בכלל ואוהבי מהעוזרים על יד כבודו. אם כי עזרה חמרית מובן שלא תוכל לבא מאה"ק[24], לפי מצבה כעת, מ"מ[25] יש תקוה לעזרה מוסרית של כבוד ופרסום, שגם הם נחשבים לדבר גדול בפעולה כללית.

מאד הייתי חפץ להאריך בדברים את כ"ג, אבל רבו עלי טרדות וחובות מכתבים ומעשים העומדים על הפרק. ולא אמנע מלהעיר את כבוד גאונו שי' שצריכים אנחנו להיות משוקעים בפועל בבנין אומתנו באה"ק[26], ולא להפליג לכל דבר, לגעור בקטני-האמנה המגבילים את יד ד' דוקא ע"פ אותם הציורים הנדמים להם בדמיונם. כשם שאמר הבעש"ט[27] [רבי ישראל בעל שם טוב, מייסד החסידות] ז"ל[28], שצריך לעבוד את ד' בכל הדרכים, כן צריך ג"כ[29] לצפות לישועה, שהיא אחת מיסודי עבודות ד', שעליה נשאלין ביום הדין, בכל הדרכים, ואין דרך אחד סותר את חברו כלל. עלינו רק לסקל את הדרכים, להסיר בכל כחנו את הקוצים והחרולים ואבני הנגף שעולים עליהם, אבל בעצמותם הכל מוביל אל התכלית. וכל שהתכלית יותר קרובה ומובנה אין ערכה נגרע בשביל כך. אדרבא, "ד' בחכמה יסד ארץ", [משלי ג, יט] ודוקא "אבא יסד ברתא". והנקודה התחתונה, "אבן מאסו הבונים", עתידה לעלות לרום חביון.

מגמתי ביסוד ישיבה חדשה להישוב החדש בכללו, להחיותו בטל של תורה ולקבוע למוד קבוע ומפורסם בהלכות דעות ואמונות, שגנזי תורה בארחות הקבלה לכל דרכיה יקחו בה חלק בראש, בטח כבר ידע כ"ג מהמכתב הנדפס אשר נשלח לו. נעבוד ונעבוד, נעשה את שלנו, אמת מארץ תצמח וצדק משמים [על פי תהלים פה, יב] יהי'[30] נשקף לנו. אין ספק שרוח ד' מעודדנו ומעוררנו לפעול ולעשות, ואורו ואמתו יעמוד לנו לחזק ידים רפות וברכים כושלות לאמץ. [על פי ישעיהו לה, ג]

ע"ד[31] האמונות הזרות, אומר לכ"ג את דעתי, כי לא הבלעתן והריסתן היא מטרת אורם של ישראל, כמו שאין אנו מכוונים הרס כללי לעולם ולאומיו כולם, כי-אם תקנתם והעלאתם, הסרת סיגיהם, וממילא יצטרפו בזה למקור ישראל, להשפיע עליהם טללי אורות. "והסרותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלקינו", [זכריה ט, ז] וזה נוהג אפילו באליליות, וקל-וחומר בדתות הנסמכות בחלק מיסודותיהן על אור תורת ישראל. וגדולים דברי הגר"א[32] ז"ל ": ואת עשו שנאתי [מלאכי א, ג] - את הטפל לעשו, אבל עקרו שהוא ראשו בהדי אבהן דעלמא גניז, [גנוז עם אבות העולם – על פי סוטה יג, שראשו של עשו נקבר במערת המכפלה] ועל-כן "ראיתי פניך כראות פני אלקים" [בראשית לג, י] אמר איש האמת יעקב איש תם, [על פי בראשית כה, כז] ודברו לא ישוב ריקם, ואהבת אחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תעלה על כל אותן המהומות, שהרשעה הנכרכת בטומאת הגויה גררה אותן, תתגבר עליהן ותהפכן לאור ולחסד עולם. דעה רחבה זאת, ממותקת במתקה ודבשה של תורת אמת, צריכה להתלוות עם כל ארחותינו באחרית הימים, למחתם אורייתא בהיכלא דמלכא משיחא בהפיכת מרירא למתיקא וחשוכא לנהורא.

ההרגל לצאת מתלמוד אל תלמוד, ולהנצל מאותה המארה של, אין שלו' ליוצא ולבא' [על פי חגיגה י: "היוצא מתלמוד למשנה אין לו שלום", שנאמר "ליוצא ולבא אין שלום" (זכריה ח, י)] ", הוא מוכן עתה דוקא. כל עיקר המנוחה, בעולם וביהדות, הוא רק מפני רבוי המאורות הזורחים ושופעים כאחת. הדרך הישנה של בחירת אחד הדרכים, ללכת בה במתון, לא תקום ולא תהי'[33]. יותר ויותר מזה נתגדלנו ונתפתחנו. לתפוס כללות הדרכים כולם ולאגדם במנוחה שלמה ובטוחה, היא התחלת הדרך של הפיכת ע' דעור לאלף דאור, הכתוב בתורתו של ר'[34] מאיר, [בראשית רבה כ, יב: בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב "כתנות אור" באל"ף, במקום "כתנות עור" בעי"ן] שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו [על פי עירובין יג] ולא נסוג אחור גם מלמוד תורה מאחר באותה שעה שרכב על הסוס בשבת, [חגיגה טו: רבי מאיר למד תורה מרבו אלישע בן אבויה ("אחר") כשזה רכב על סוס בשבת] ולא נמנע מלהכניסו בנורא כדי להביאו לחיי העוה"ב[35]. [חגיגה טו: לאחר מותו של "אחר" אמר רבי מאיר שמוטב שיידון בגיהנום ויבוא לעולם הבא, ועלה עשן מקברו; ורבי יוחנן אמר שיוציאו משם, ופסק העשן] אמנם "אחר" אחד וגדול חד הוה גבן, שנצח ר' יוחנן ופסק עשן מקברו, אבל את ה"אחרים" הרבים אשר בקרבנו אותם נקלה בנורא למען הביאם לחיי עולם, להתם סיגיהם ולהעלות המובחר שבהם לתוך אגודת החיים, ולא ידח ממנו נדח. [על פי שמואל ב יד, יד] וכמדומה שבאחד השיחים כבר המתקנו סוד ע"ד עבודת התקון של הנשמות העשוקות והנדחות של דורות שעברו, הראויה ומחויבת לצדיקי הדורות, ועבודת הקודש הזאת אין ראוי לזנח באחרית הימים, כי נשמותיהם של רשעים הנן מזיקי עלמא, וכשהם מתתקנים חוזר העולם כולו ונבנה בהדרו.

הנני בכל לב מצפה ליום אשר יאיר אור כבודו בספריו כולם כלולים בהדרם, ויה"ר[36] שיתאספו בעלי אסופות רבים [על פי קהלת יב, יא; כאן: חכמים שיתחברו יחד] והיו עמנו באגודה, לעבוד בכרם בית ישראל בחכמה ע"ד האמת.

והיה ז"ש[37] וברכת ד' על עמו, כנה"י[38] ונפש ידי"ע[39] דוש"ת[40] באה"ר[41],

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. אד"ר - אדר ראשון
5. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
6. לכ' - לכבוד
7. ידי"נ - ידיד נפשי
8. מו"ה - מורנו הרב
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. אבד"ק - אב בית דין קהילת
11. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
12. שלו' - שלום
13. כ"ג - כבוד גאונו
14. עכ"פ - על כל פנים
15. כת"ר - כבוד תורתו
16. ע"י - על ידי
17. בע"ה - בעזרת השם

18. ע"פ - על פי
19. בל"נ - בלי נדר
20. שי' - שיחיה
21. שהו"ל - שהוציא לאור
22. הו"ל - הוציא לאור
23. בכ"ז - בכל זאת
24. מאה"ק - מארץ הקודש
25. מ"מ - מכל מקום
26. באה"ק - בארץ הקודש
27. הבעש"ט - הבעל שם טוב
28. ז"ל - זכרונו לברכה
29. ג"כ - גם כן
30. יהי' - יהיה
31. ע"ד - על דבר
32. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
33. תהי' - תהיה
34. ר' - רבי
35. העוה"ב - העולם הבא
36. ויה"ר - ויהי רצון
37. ז"ש - זה שלום
38. כנה"י - כנפשו היקרה
39. ידי"ע - ידידו עוז
40. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
41. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רסו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א שבט תר"ע - יפו **נמען:** הרב פנחס הכהן לינטופ, אב בית דין בירז'

הרב קוק מרגיע את הרב לינטופ שאהבתם לא התקררה בגלל חילוקי דעות. כל אחד עובד בשורה אחרת של אותו כרם, והניגודים הם 'כמראה הקשת'. הרב קוק שואף לנפלאות גשמיות ורוחניות, לישראל, לעולם ולכל הנבראים, אבל צריך להכשיר את ההוויה לקלוט אותן. הרב קוק גם כותב: כל הלכות השנאה לרשעים נאמרו רק במי שכבר הוכח, ובדורנו אין מי שיודע להוכיח, ולכן הן כ'בן סורר ומורה' - 'דרוש וקבל שכר'.

עיקרי הדברים

- אהבה למרות חילוקי דעות - 'כמראה הקשת'.
- שאיפה לנפלאות והכשרת ההוויה.
- הלכות שנאה - רק אחרי תוכחה, ואין בדורנו מי שיודע להוכיח.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"א שבט תרעי"ן.

שלו וברכה מקודש לכבוד ידיד נפשי רוחי ונשמתי, הרב הגאון המפורסם, מאריה דרזין, [בעל הסודות (ארמית)] לב טהור ונבר, [לב טהור ונקי (על פי תהלים כד, ד)] מו"ה[4] פינחס הכהן שליט"א[5] לינטופ, אבד"ק[6] בירז [רבה של העיירה בירז' שבליטא] יצ"ו[7].

באהבה רבה קבלתי את מכתביו היקרים. אמנם עדנים רבים [זמנים רבים (ארמית)] עברו עלי, שבתגרת יד העול המעשי [שבגלל לחץ העול המעשי] גורשתי מגן עדננו, מפרדס המחשבה וההרגשה החיה הרוחנית מאור עליון המאיר ובא על כל דורשי אלהים באמת. ומבלי חפץ הייתי מוכרח להיות כל שיחי ושיגי [כל עיסוקי (על פי מלכים א יח, כז)] בגופי הלכות [בעיקרי ההלכות] ובסדרים מעשיים, עד אשר לא היה ביכלתי לפנות אל שרש נשמתי ולעסוק ברוח שקט באותם הענינים החיים והאהובים באהבת אל עליון, שאנו צריכים לעסוק בהם במרוץ מכתבנו, על כן נתעכבו דברי. והנה הלום [והנה עתה] ראיתי במכתב כ"ג[8] ידידי שיחי'[9] לידידנו הסופר הנכבד מר א. ז. רבינוביץ [אלתר זאב רבינוביץ, סופר עברי בן הזמן] נ"י[10], שמחשבה עלתה על לבבו: פן מפני איזה חילוקי דעות עיוניות, המבדילים ביננו, נתקררה אהבתנו הנאמנה, חלילה. אז אמרתי לא עת לחשות, [על פי קהלת ג, ז] וחלילה להניח את כבוד ידידי האהוב, אשר בו מעיני תמיד, - כי כמה הם בדורנו זה אנשי לב, אשר נוכל לקחת עמם דברים בכל הגדולות אשר עסקנו בהם, מאז התודענו איש אל אחיו? - להיות שרוי במחשבה מדאיבה-לבבי כזאת. ואע"פ[11] שעדיין אינני מוכשר, מפני המון טרדותי המעשיות, לרדת ולעלות אל אותם העמקים העמוקים וההרים הרמים הפזורים בדרך אשר אנחנו הולכים עליה תמיד, בכל-זאת לא אוכל עוד לאחר. וכפי אשר תעלה המחשבה ויקלט העט, בזמן המצער [בזמן המועט] שהנני מנתק את עצמי מהסביבה המעשית המקיפה אותי, אציגה בזה להיות לנושא למכתבי זה, שהוא יותר מכתב מזכיר אהבה וידידות ממכתב של נושאים עיוניים, אשר כל בהן חיי רוחנו [ישעיהו לח, טז] תמיד, בסוד ד' ליראיו. [תהלים כה, יד]

יאמין אהובי, כי עקרו של דבר, שכ"ג מסמן לי בכמה מכתבים זה כמה, שיש איזה דבר מבדיל ביניינו ביסודי הדעות, אנכי לא עמדתי עוד למצא נקודה זו בדיוק. תמיד אני רואה איזה נגודים ביניינו בענפים, בדרכי ההרצאה, אבל, מאז החלונו להיות עסוקים בחליפות מכתבים, ומאז דברנו יחד את אשר יהגה רוחנו, לא אוכל לבסס לי איזה נקודה יסודית, לומר שהיא היא המבדלת ביניינו, וליחש אליה את סוד כל ההבדלים הפרטיים המתגלים תמיד בינותיינו. השערתי היא, שכל אחד מאתנו משקיף על חלק מיוחד של השדה אשר ברכו ד', [בראשית כז, כז] ואותה שורת הכרם, שכ"א מאתנו הוא עובד עליה מיוחדת היא, ואולי עומדת היא במצב שונה מעט זו מזו, שמתוך כך מקבלות התנועות הרוחניות שלנו איזה סגנון מיוחד השונה זה מזה. אבל כשנדון יפה בדבר נמצא, שבכרם אחד אנחנו עובדים; ומי יתן ויאספו לדגלנו עוד מחצדי חקלא, ["קוצרי השדה" (ארמית, כינוי בזוהר לעוסקים בפנימיות התורה)] אשר לא ישפילו שבת רק בשפולי כרמא [שלא ישבו רק בשולי הכרם (ארמית, על פי הזוהר)] רק יקחו להם כל אחד שורה מיוחדת בתוכיותו של כרם חמד זה, אשר תירושו ישמח אלהים ואנשים. [על פי שופטים ט, יג] ומה תגדל שמחתנו אם ניגודים כאלה, הנמצאים ביניינו, יתרבו ויופיעו על ידם שלל צבעים רבים. "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ד'" [יחזקאל א, כח]

לא פחות מכל צופי ישועת ד' הנני שואף לנפלאות, לנפלאות גדולות, נפלאות מעשיות, אשר יגלו מיד ד' על עבדיו, בשמים ובארץ, בימים וכל אשר בהם, נפלאות רוחניות אשר יגלו בכל כליות ולב, בכל חדרי רוח ונשמה, של כללות אומתנו ויחידיה כולם, וממנה על כל, על כל גוי ואדם יחד. ולא מחוץ לפרגוד יעמדו [ולא יישארו מחוץ למחיצה] גם כל בהמות שדי וחיתו ביער, כל עוף השמים ורמש, כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ועולם הצומח והדומם גם הוא לא יוכל להנתק משרשרת החיים הגדולה המכה גלים, [המתפשטת בגלים] העולה בהגלות נשמת ד' בשפע אור חיי העולמים. אבל כדי להכשיר את ההויה, את העולם וכל אשר בו, את החי ואת האדם, את העם אשר נשמתנו היא חלק מהתגלותו במציאות, את כלליותו פלגותיו ואישיו, לקלוט את הנפלאות לברכה, להכירן וללכת על פיהן בארח סלולה, צריכים אנחנו לפשט את הקמטים שבנשמות, ע"י[12] כח מישר הדורים, [מיישר את המקומות העקומים (על פי ישעיהו מה, ב)] ע"י השכלת אלהים מלאתי אור וחם וע"י[13] רגשי טוהר של אהבה נאמנה לעם פלאים אשר ממנו חוצבנו, ולפי-הערך לכל אגפיו שהוא מלא כל היקום, "כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם, [זכריה ב, י; חז"ל דרשו: כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, כך אי אפשר לעולם בלא ישראל (תענית ג)] - שהיא מתחברת עם ההתעמקות התדירית בידיעת ערכו ותעודתו ויחושו אל הכל, עד אשר תולד הגדולה התכונית בקרב הנשמה, לדבר בשם הרגש והבינה שלו באורה כללי, מפני שהם הנם באמת הרגש והבינה העולמיים, ולא להתבהל כלל מפני איזה בעלי שם שמחוץ לתחומנו, שמהלך הרגש והבינה שלהם הלכו ארחות אחרות. ממעמקי הנפלאות נחשוף את מעין הגבורה, אשר יורה אותנו ואת כל העולם דעת, להכיר שגם כל אלה גבורי הרוח העומדים ממולנו, אם היו מכירים כמונו, בהכרה של מולדת, כמה נשגב הוא אוצרנו המלא עושר רב וברכת ד', אז גם הם נטו בחפץ לב והכרה מלאה אל אותו הצביון, שהרגש והבינה שלנו מסמן את ענינו.

איני מבקש להתנצל לפניך, יקירי, ולומר, שמאמרי "דרך התחיה" ב"הניר" [מאמר שפרסם הרב קוק במאסף "הניר"] יספיק לכל אותן הנשגבות, אשר רוחנו נגע בהן שמה. לא עבודת יחידים ולא עבודת דור ותקופה אחת היא לברר את כל חזיוני קודש המשורגים [השזורים] אלה באלה, המסובכים מאד ברדתם אל ההגבלה וסבכי החיים, "שעריה דז"א[14] סביכין דא בדא". [שערותיו של "זעיר אנפין" סבוכות זו בזו (ארמית, על פי האדרא בזוהר)] אבל מעולם לא חדלנו לתן את התמציות של סקירות כוללות עולמי עד בריש מילין, [בראשי דברים, בקיצור] אשר יוסיפו חיים תמיד לחכמי לב, וגם בלא הכרה שלמה יעודדו את נשמת הוגה בם. ועם זה ודאי לא נוכל להפטר מכתוב חזון באר על הלוחות, [על פי חבקוק ב, ב: "כתוב חזון ובאר על הלחות"] לפרט כל דבר כפי היכולת הנתונה להסביר אלה הצפיות העולות ממעל לשטח ההבנה הרגילה, אפילו של בחירי העם. בהיותנו מדברים בסגנון כ"כ[15] כללי כמובן שהננו עולים תמיד אל שרשי ההופעות במקורם היותר עליון. בטרם הסתמנו בהם ההבדלים בין עם לעם וק"ו[16] בין איש לאיש. כשהננו מסתכלים בספרא דאדם קדמאה [בספרו של אדם הראשון (ארמית): "זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה, א), שבו הראה ה' לאדם "דור דור ודורשיו" (עבודה זרה ה)] אמנם רואים אנחנו דור דור ודורשיו לפרטי פרטים, אבל טרם כל עלינו להעמיד עצמנו על הבסיס, שכל גילוי ספר פלאי זה עומד עליו: צלם האדם הכללי ומהלכיו. אחרי תפיסת הכלל הננו נגשים לדון על אותם השמות המיוחדים, שזרמי הפלג הכללי נקראו בהם. החוש של האמונה האלהית, שהוא כ"כ איתן, כ"כ קדמון לכל, אנו צריכים להגבירו כעת דוקא מצדו היותר רחב, היותר מקיף וכללי. אחר כך נבא לבירור המושגים אשר נסתעפו לימין ולשמאל: לזרות ולהבר את הסיגים, [לפזר ולנקות את הפסולת, כמו בזריית תבואה] אשר אבדו את חילם בהרחיקם ללכת, ולבור את הבר הפנימי אשר בנחלת יעקב איש תם, [בראשית כה, כז] אשר לא יחסר כל, גם ציקי קדרה, [גם השאריות שנדבקו לקדרה] - לשאב את זוהמתה של הקדרה, אשר דרך בישולה נגרפו בקרבה, - אשר תדע לשמור את כבודה להביאם לה בחשאי, למען תדרך בעז ברוח שלו, היודע את טהרו ואמתו. ובכן למה לי לדבר במקום זה ע"ד[17] החילוקים שבין כללות האדם לעם מיוחד ובין הכלל כולו ליחידיו, - שכל אלה הנם חלקי-דרישה מיוחדים, הנאותים מאד בעת התפרטותם של הפרטים ואין להם מקום בולט בכללותו של הכלל בראשיתו. מתמסמסים [נמסים] הם ההבדלים הפרטיים, כשהכלל המקיף זורח באורו הבהיר. לא הפרטים הם המתמסמסים, לא ההויה יורדת היא מעשרה, [לא ההוויה עצמה נמחקת (על פי סוכה ה: "לא ירדה שכינה למטה מעשרה")] כי "שמש ומגן ד' אלהים" [תהלים פד, יב] ו"לא תהו בראה לשבת יצרה", [ישעיהו מה, יח] אבל - אותם ההבדלים הניגודיים, שגורמים שכל פרט מעכב על חברו, שכל הגיון סותר את משנהו וכל קבוצה אנושית צוררת את רעותה, וכל יחיד מהאישים מתנשא לאמר: אני אמלוך ואפסי עוד. [על פי מלכים א א, ה וישעיהו מז, ח] תוהו זה ודאי שב גם הוא לתיקון ע"י הזרחת האוביקטיביות, [על ידי הופעת המבט הכללי, שאינו נוגע לעצמו] ומזיקי עלמא [ומזיקי העולם (ארמית)] פועלי און המתפרדים אינם יכולים להסתכל באור המקיף והם משתברים מגבורת הריסותם המחבלת.

הקדמות רבות ויקרות אנו צריכים להרצות, עד אשר נכשיר את העולם להבין את יקר ההתגלות האלהית שבנפלאות. הטוב האלהי, העומד איתן בלב האומה היחידה, הנושאת מראשית הויתה את דגלו, בהגלותו מכין הוא את הרוחות להכיר את התכונה של מגמת הנפלאות. אוי לו למשפיע רוחני, שאין נשמתו קשורה באור מפלאות תמים דעים [איוב לז, טז] בעבר ושאינו מצפה לאורן לעתיד. אבל דוקא

ע"י הישרת הדרך של מעין החיים, הזורמים בטבע הנשמה הישראלית, האמונה מימי נעוריה בנפלאות עד אין חקר, שיוכל לזרם גם ע"פ[18] המהלך של דרכי הסתר וחגוי התעלומה [ומקומות הסתר של התעלומה (על פי שיר השירים ב, יד)] של האור האלהי, המתגלה בכל מרחבי ההויה החמרית והרוחנית וכל הליכות התולדה בכל סדריה וסיבוכיה, - דוקא ע"י הסברות כמו אלה נבא לאט לאט אל מטרתנו, להשיב את רוח החיים ללב אומתנו, המתעלפת בצמאונה לדבר ד', [על פי עמוס ח, יא-יג] בשפה ברורה. הסימפטיה אל הטוב לא תחדל מהיות נטיתנו התדירה. הטוב האלהי, אשר יתגלה באורח משפט, [בדרך של משפט וצדק] עוד יופיע בברקי זוהר יותר מבהיקים מאותו הטוב השטחי, המתגלה באהבה סנטימנטלית, אשר לא תדע לכבוש לפניה את ארחות החיים ולנהל בעצתה את החברה האנושית, בכל חקי חייה. לא נבהל כלל אם תעלה על שולחן המחקר הערה האומרת, שקיום העולם הוא על גזלה ורצח מלחמה וחרב, כיון שגם ההערה הזאת מודה היא, שתכלית כל אלה הלא הוא קיומו של עולם. אם כן גם הם משרתים הם את הטוב האלהי, ולא יאריכו ימים כי-אם כל זמן שהשירות הנמוך הזה נדרש הוא. ואחרי אשר תצייר לה האומה המיוחדת, הנושאת את הטוב העליון במעמקי חייה, לעצמה ולעולם, תכנית של חיים, מעשיים, פוליטיים ואקונומיים, ממולאים בכל יפעה והוד של שירה ונעם, של מנוחה וגבורה, באין כל הכרח לרצח ודם, תשוב ההערה הזאת בעצמה לבלט ביותר את הרושם של הסימפטיה האלהית של הטוב העליון. ומובן הדבר, שהרחבה אלהית כזאת תביא עמה את האור העתיק מראשית ימי נעורי האומה, אשר השגיב בכחו נפלאות, "עורי עורי לבשי עז זרע ד', עורי כימי קדם דורות עולמים, הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין". [ישעיהו נא, ט]

כל מגמתי ב"דרך התחיה" היא לשום קו מבדיל בין ההזרמה הנשמתית, [השפע הרוחני שזורם מן הנשמה] שהיא נותנת חיים עצמיים, המסוגלים לאומה בריאה בכל חילה ועז שאיפתה, ובין ארחות הלמוד הנקנים ע"י הדרכה איטית, ברוח של שינון ושימור של ענינים נלמדים, הנשמעים מפי הורים ומורים. ימי התקופה הראשונה, מיציאת מצרים עד חורבן הבית הראשון, היו שלשלת ארוכה של הזרמה זו. אין לנו לפנות אל הצורה התרבותית של האומה, מצד למודיה וחינוכה המעשי, שזה היה פעמים הרבה בשפל-מצב מאד. אבל הרוח הזורם של עז-אלהים זה היה חובק את הכלל ולא נעדר גם בימי הירידה כ"א[19] בהפסקות קטנות. אלא שאין רוח אלהי זה, הנתון כמו סגולה ומתנה, גומר את תפקידו רק לפי אותו הערך אשר יעובד ע"י שכלול לימודי, אבל השכלול הלימודי, הבא בסילוק רוח-הקודש, הוא צעד לנסיגה לאחור, אע"פ[20] שיש בו כמה מעלות טובות. וזהו יסוד הבית השני, שהיה מסולק שכינה ורוח-הקודש [בבית השני לא שרתה השכינה ורוח הקודש (יומא נא)] וממולא באור תורה וחכמה. עכשיו רוח התחיה מתרוצצת בקרבנו, [על פי בראשית כה, כב] מפני שנטיות אלו השתים כבר דורשות את תפקידן, ואנו חייבים להחלץ חושים [להזדרז] לסול את הדרך [לסלול את הדרך] לרוח-הקודש, לגילוי אליהו, להופעת הנבואה, כשימלאו התנאים החיצונים יחד עם הדרכת התלמוד והחינוך המודרג, אשר עד כה היו עומדים במצב של ניגוד זה לזה. וכל המסתכל בארחות החיים ודרישותיהם בארץ ישראל ובמהלך כנוס הגליות, והצעדים ההולכים לעומת העתיד הגדול שיש בו, ישכיל שאין דברינו אלה חזון רחוק ולא השערה פורחת כ"א דבר מאומת לקוח מגופם של החיים, כמובן ע"י סקירה עמוקה והרגשה חודרת בתוכיותם

היותר עצמית ופנימית. ואלה הם הנם יחידי הסגולה, שרק ע"י המון הנכנסים לבית המדרש יובאו ת"ח[21] שלמים כמו אלה, אשר ההכשר לרוה"ק[22] לא יחסר מהם לעת הדרוש לתחית האומה.

ואיני מוצא את עצמי בזה רואה את חזון השלמות כ"א בחיבורם של כל חלקי הטוב אשר השפעו לנו מכל הצדדים השונים, מאז מקדם ועד הדור האחרון. עבודת הקודש של סלילת הדרך ועשית הגשרים בין התהומות המפרידים, - זאת היא העבודה שהייתי חפץ שתהיה חביבה על כל העוסקים בנשמתא דאורייתא, כמו שהיא חביבה עלי עד לאחת. [עד מאוד] ובדורות האחרונים יפה לנו מאד כל שיחתם של תלמידי הגר"א[23] יחד עם תלמידי הבעש"ט[24], שהיו עומדים במצב כ"כ ניגודי זה לעומת זה בשעתם. ולא בלא עמל וכשרון תברא לנו ספרות שלמה, שתכשיר את עצמה לאחות את הקרעים [לאחות, לחבר את הקרעים] הללו ברוח. אבל מה יקרה היא התולדה, שעתידה לצאת מעבודה זאת, שהיא אחויה [חיבורה, אחדותה] של האומה בפועל, בשאיפה ברורה למטרתה המרכזית, תשובתה אל חסנה בארצה ברום עילויה. והנשמות הטהורות, המלאות כ"כ אהבה כללית לעמן, אין לתפוס אותן כלל בשביל ביטויים אחדים או סגנוני הלכות. כל אלה מתישרים כשהדברים באים לידי מעשה, ויותר מכל יתישרו כשיבא התור למעשה כללי של הנהגת האומה. הערה אחת מוסיפים, שכל השנאות כולן וחומרי דיניהן [כל ההלכות שמתירות לשנוא רשעים] הנם נאמרים רק במי שכבר ברי לנו, שקימנו בו מצות תוכחה. וכאשר אין לנו בדור הזה ולא בכמה דורות שלפנינו, ע"פ עדות ר'[25] עקיבא, מי שיודע להוכיח, ["תמיהני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח" (ערכין טז)] על-כן נפל פותא בבירא [נפל הפת לבאר (ארמית): כלומר, העניין בטל] וכל הלכות הנוטות לרוגז ושנאת-אחים נעשות הן כפרשת בן סורר ומורה, עיר הנדחת ובית המנוגע, למ"ד לא היו ולא עתידין להיות ונכתבו משום דרוש וקבל שכר. [על פי סנהדרין עא: יש סוברים ששלוש הפרשות האלה לא היו ולא יהיו, ונכתבו בתורה רק כדי ללמוד אותן ולקבל שכר] והשכר של הדרישה גדול הוא מאד, כי הוא המלח המעמיד צביון הטוב ע"י תגבורת שנאת הרע בכל ענפיו, וכיון שהוא עשה באורח למודי את פעולתו איננו מניח בפועל לרשע משחית באמת להשתרש כלל ועיקר.

הנני מוכרח להפסיק כעת את דברי המעטים, אשר כתבתים בלא סדרים ולא התמותי [ולא גמרתי] לבאר כל הנדרש לבאר על הערותיו היקרות, במכתבו מכ"ב אדר תרס"ט[26]. אבל כבר הודעתי, שמגמתי היא כעת יותר למכתב ידידות מלמשא-ומתן של דעות.

ונקוה לד' הטוב ב"ה, שיראנו בישועתו ויזכנו לתור בחכמה ולראות טוב על ישראל ועל נחלת ד'. וימלא כבוד ד' את כל הארץ ואור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, [תהלים צז, יא] כנפשו היקרה ונפש ידי"ע[27] מלא רחשי אהבה לשמו וזכרו עדי עד,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. מו"ה - מורנו הרב
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. אבד"ק - אב בית דין קהילת

7. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
8. כ"ג - כבוד גאונו
9. שיחי' - שיחיו
10. נ"י - נרו יאיר
11. ואע"פ - ואף על פי
12. ע"י - על ידי
13. וע"י - ועל ידי
14. דז"א - דזעיר אנפין
15. כ"כ - כל כך
16. וק"ו - וקל וחומר
17. ע"ד - על דבר
18. ע"פ - על פי
19. כ"א - כי אם
20. אע"פ - אף על פי
21. ת"ח - תלמידי חכמים
22. לרוה"ק - לרוח הקודש
23. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
24. הבעש"ט - הבעל שם טוב
25. ר' - רבי
26. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
27. ידי"ע - ידידו עוז

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תסט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א כסלו תרע"ג - יפו **נמען:** הסכמה לקונטרס 'תקוות אהרן' של הרב אהרן הכהן אורלנסקי

הרב קוק נותן הסכמה לבן, ר' אברהם יעקב, שמוציא לאור את כתבי אביו, רב פתח תקווה במשך 27 שנה מראשית המושבה. האב היה עניו, 'נחבא אל הכלים', גדול בתורה, ונינו של ר' נחמן מאורלא. בנספח הלכתי: 'כפר אונו' אינו אונו עצמה, ולכן אין לחשוש לדין עיר מוקפת חומה. גם יש דיון ב'חזקת סבראי' בשחיטה.

עיקרי הדברים

- הסכמה ל'תקוות אהרן'.
- שבח לרב אורלנסקי.
- הלכה: כפר אונו ומגילה.
- חזקת סברא בשחיטה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"א כסלו תרע"ג[4]. [י"א בכסלו תרע"ג (1912)]

מצאתי לי חוב נעים לחזק ידי עושי מצוה, בן יכבד אב, בכבודה של תורה, הוא ניהו ידידי הרב החו"ב[5] מו"ה[6] אברהם יעקב הכהן שליט"א[7], בן כבוד ידי"נ[8] הרב הגאון אוצר תורה ויראת שמים מוהר"ר[9] אהרן הכהן אורלאנסקי [רבה של פתח תקוה מראשית המושבה] זצ"ל[10], ששמש בכתר הרבנות במושבה הנכבדה ויקרה פתח-תקוה ת"ו באה"ק[11] ז"ך[12] שנים, מעת הוחל יסוד בנין המושבה, שהי'[13] הוא ז"ל[14] מראשי העולים, מאהבת ארץ חמדה וחבת בנינה, עד אשר נבנה רחוב וחרוץ, [דניאל ט, כה] בחסדי צור ישראל על עמו, ותהי המושבה הזאת לפנת יקרת בישוב אה"ק[15], לשמחת לבב כל השמחים אלי גיל בבנין ד'. [על פי איוב ג, כב] והנה מאז עלותי אל הקודש, ומשא עם ד' אשר על אדמת הקודש, בהישוב הקדוש, עלה עלי, והמושבה הנכבדה הזאת הקשורה עם הישוב הכללי, וביחוד אשר ביהודה, בקשרים רבים ועניינים שונים, בחיי התורה וחיי המעשה, בקודש ובחול, נתקרבו עניניה לרוחי ולבי, ודין גרמא [וזה גרם (ארמית)] לחבת קודש בין הרב הגאון המנוח מוהר"א[16] הכהן הנ"ל[17] זצ"ל ובינינו נבדל לחיים טו"א[18], ותכנתי את רוחו הטהורה ואת גדולת מעלתו בתורה וביראה, ובכל מדה יקרה, ומרוב ענוה היה הוא ז"ל נחבא אל הכלים [על פי שמואל א י, כב] וגריס באורייתא תדירא, ועובד באמונה עבודת הקודש של המושבה הקדושה הנ"ל, ולא שם לבו להעלות על הספר חידושים ופלפולים, אף כי היה ידיו רב לו, לשא ולתן בהלכה כאחד הגדולים אשר בארץ אנשי השם, בחריפות ובקיאות גדולה, שבאה לו מרוב עמל ושקידת תוה"ק[19] ביראת ד' כל היום.

אמנם כעת כאשר נגנז ארון הקודש, ויאסף אל עמו כבוד הרב הנ"ל ז"ל, שם אל לבו בנו ידידי הנ"ל שליט"א להציב יד וזכרון לכבוד אביו הרב הגאון, ולהוציא מעט כתבי קודש, אשר במקרים שונים נרשמו ממנו ז"ל בכתי"ק[20], ואמרתי לפעלא טבא ישר חילי', כי כדאי וראוי הוא הרב הגאון המנוח ז"ל, מצד עצמו ומעלתו, ומצד קדושת אבותיו הקדושים נוחי נפש ז"ל, שהיה נין ונכד להרב הגאון החסיד

מו"ה נחמן מאורלא זצ"ל, הנזכר בספר "אגדת אזב", שהספידו הגאון המחבר זצ"ל, והיה אחד ממחברי הספר הנחמד הנודע לתהלה "שבת אחים" זי"ע[21] ועכ"י[22], ובפרט מצד עבודתו לרבים על שדי ישובנו הקדוש בארץ חמדת עולמים תובב"א[23], להציב לו ציון וזכרון דברי קודש ע"י[24] דברי תורה הישרים אשר יצאו מעטו. ואקוה בצדק, שכל אוהבי תורה, ומחבבי שכלול ארצנו הקדושה ובנינה, ישמחו לקראת החוברת היקרה הזאת, הנקובה בשם "תקות אהרן" [שם הקונטרס רומז לפתח תקוה, מקום כהונת המחבר, ולשמו, אהרן] ע"ש[25] מקום כבוד המחבר ושמו היקר ז"ל. וברכת ד' על עמו ואדמת קדשו, וגבול נחלתו, תחול על כל מכבדי הרב המחבר ז"ל, בחבבם את דבריו, כנפשם היפה ונפש חותם בברכה לכבוד התורה והוגיה, וכבוד שיבת בצרון ותקות גאולי ד' לארץ צבי קודש ד' אשר אהב סלה, הקשורה עם עבודת הרב המחבר ז"ל ותולדות ימי חייו באה"ק ת"ו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פעה"ק[26] יפו והמושבות תובב"א

לסי' ה' (בקונט' "תקות אהרן"). י"ל[27] שהשם כפר אונו מורה שאינה אונו גופה, וכחילוק שבין כפר-לודים ללוד בריש גיטין, [גיטין ב] וכה"ג[28] במכות י' ע"א[29] גבי חברון ופרוורהא. ומי יודע כמה התפשטו הכפרים הסמוכים לאונו, עד שנחוש משום סמוך לכפר-אונו. וחוץ מזה העיר כבר בטו"א[30] דע"כ[31] תרי אונו היו, חד דיהודה וחד דשאר ארצות, ע"פ[32] סוגיא דערכין ל"ב א', ולרבא אונו דבנימין לאו מוקפת חומה היא ודידן דהיא סמוכה ללוד דבנימין היא, כדפירש"י[33] בסוגיין דמגילה ד' א', וראוי לומר דהלכה כרבא לגבי רי"בל[34], דהא בתרא הוא, ובפרט דשם אביי ורבא הוא דפליגי בזה, וראוי להיות הלכה כרבא.

אמנם מה שהעיר כת"ר[35] מד' ברכ"י[36], ["ברכי יוסף" לחיד"א] לפשט הירושלמי משמע דדוקא בגוף הכרך אין קורין כשחרב מישראל וישבו בו נכרים, אבל מחו"ל[37] קורין. אך לפי' א' בביאורי הגר"א[38] סי'[39] תרפ"ז[40] מסיק דהוא בתמיהא, אבל לפי פירושו גם בו קורין כשאין בו ישראל. אמנם לשי' כמה מרבוואתא, דס"ל[41] דכשחרב מעשרה בטלנים נידון ככפר, משמע דלגמרי דינו ככפר, ואין לחייב גם סמוך ונראה.

ס' ו', בדוחק י"ל דקאי על אידיהם שנמשך כמה ימים, כמו קלנדא וסטרנורא, [חגים רומיים (קלנדס וסטורנליה), הנזכרים במסכת עבודה זרה (ח)] דרק יום העקרי אסור, ושאר אידיהם גופא מותר, לת"ק דלא דייק לאחר אידיהם מותר, דמשמע מיניי' הא אידיהם גופייהו אסור על כל אידיהם. ויש לזה סיוע קצת מדהגמ"י[42] [מדברי "הגהות מיימוניות" על הרמב"ם] (פ"ט דע"ז ה"א אות ב'). והוא נגד ד' הרמב"ם[43] שם ה"ג. יעי' בכ"מ[44]. ["כסף משנה" על הרמב"ם] ובלי"מ[45] שם ["לחם משנה" על הרמב"ם] מטי לה מ"הן בלא אידיהן", וע' ד' ו' ע"א אלא קלנדא כו'[46], ואם נצרף לזה ד' הגהמ"י[47] הנ"ל י"ל לאידך גיסא, דלת"ק[48] הן בלא אידיהן, ולא חשיב האיד כולו ליום אחד, א"כ[49] י"ל דדוקא יום ראשון כלול בלפני אידיהם, ואידך רק נפקי הם מכלל שלאחר אידיהם, וחכמים דמפרשי בהדיא לאחר אידיהם מותר. איכא למשמע שאידיהם עצמם כל הימים אסורים, ולת"ק[50] דלית ביה דיוק זה בדבריו י"ל דכל דמפיק מכללא דלפני מותר, ורק יום

הראשון הוא בכלל לפני, ולא יומי אחריני, - אמרתי זה להציל משגיאה גמורה גם חכם מגדולי דורותינו כהרב ת"י ז"ל. שגם ע"ז[51] נאמר "אם לקיים דברי חכמים, הן".

סי' ז. מלשון הרמב"ם (פ"י[52] ממע"ש[53] ונט"ר[54] הי"ח) "הרי שהבריך בד בארץ וצמח, והבריך בד כו' ואפילו הן מאה", שהוא לקוח ממשנתנו דהבריכה שנה אחר שנה, וכמ"ש[55] בכ"מ שם, וכדמסיים שם "ואם נפסק עיקר ראשון מונה לכל משעה שנפסק", משמע דאפילו עברו שנים רבות, ואפילו מאה שנים, מונה משעה שנפסק, ולא מהני מה שעברו שני ערלה לפני העקירה, דלעולם לשיטת הפוסקים העקירה חשיבה נטיעה חדשה, ולשון הירושלמי, על המשנה דאילן שנעקר, מכיון שיש כמחט של מיתוי דבר בריא שיש לו שלש שנים, לשיטת הפוסקים דעכ"פ[56] לפני שלש שנים ודאי מונים משעת עקירה, אי-אפשר לומר שניתן שיעור זה לומר, דאחר שלש לא נידון משעת עקירה בו, וה"ה[57] בבריכה, שהרי בירושלמי שם בעי אם שליש מחט שנה, שני שלישים שתי שנים, ולמאי נפ"מ[58] הרי בשתי שנים ודאי מונים מהעקירה, א"ו[59] מוכרח כפי' המפרשים, דהכונה היא מעת נטיעת האילן הוי שלש שנים, והוא סימן שעברו על האילן שני ערלה, כדי לפרש לשון "פטור" דמתניתין דמשמע שמותר מיד, ודחיק הירושלמי לאוקמי כשאין ידוע אם עברו שני ערלה על האילן שיעור השורש מוכיח, ואינו דומה כלל להבריכה, דשם ע"י העקירה של האילן חשיב לדידן כנטיעה חדשה, וכאן עיקר הטעם הוא מפני שיכול לחיות מהשורש חשיב שלא נעקר כלל, ולא נשתנה מעמדו מכפי מה שקדם, כלשון הרמב"ם שם בהלכה י"ב, שמפרש מפני שיכול לחיות, ודרך אגב הוי סימן לזקנת האילן גופיה.

ואע"פ[60] שהלשון נדחק קצת, מוכרחין לפרש כן לשי' הפוסקים, וע"פ[61] הצעת הסוגיא דירושלמי בהאיבעיא דחזקיה משליש או שני שלישים כמש"כ[62].

אמנם לשיטת הגר"א ודאי רווחא שמעתתא דהירושלמי, ונראה דלבד הכרעת הסברא מתוך הירושלמי נאיד רבינו ז"ל משיטת הפוסקים, ומגיה במשנה "משעה שנברכה", ולדידיה מה שנשאר השורש הוא דין אחד עם הבריכה, ועקירת האילן ופסיקת הבריכה ענין אחד היא, וטעם של "שורש כמחט של מיתון" הוא מפני שעברו שלש שנים מעת התחלת השורש, ומונין ממנו, וה"ה כשעברה שנה או שתים, מונים ג"כ[63] משעת התחלת השורש, ומשו"ה[64] בעי חזקיה אם נאמר דשליש מחט הוי שנה, ושני שלישים שתי שנים, ונמנה לפי חשבון. ולפ"ז[65] יהי'[66] לדעת הגר"א לעולם משעה שנברכה, ולדעת הפוסקים משעת עקירה, ובין למר ובין למר אין הבדל בין היתה ההפסקה של הבריכה, או העקירה של האילן, לפני שלש או לאחר שלש, כ"א[67] מה שלדעת הגר"א הוא לפי חשבון הבריכה והתחלת השורש. ולבנות על דקדוק של הר"ש[68] לבד קשה לע"ד[69], די"ל[70] שנמשך אחר לשון המשנה, "שנה אחר שנה", ע"כ[71] אומר "שנה או שנתים", והמשנה בעצמה בהוה דברה.

אבל ה"ה מאה כלשון הרמב"ם. וכן בתה"ד[72] דיבר כפי ההוה והנהוג בעבודת הכרמים.

סי' ח " צ"ל[73] סי' שס"ד ס"ב במקום סי' שס"ב. ובודאי הכונה שהדלתות. הן קבועות אלא שהן מתקפלות בהחדר ואפשר לפושטן ולנעול בהן. אבל בודאי אם יהיו דלתות מונחות בחדר, שלא באופן

קבוע ומוכן לנעול, לא מהני מידי. וראוי להעיר ע"ז, דלא תיפוק מינה חורבא במקומות שאינם בני תורה.

סי' ט. בקושית רע"א, לשי' רמב"ן[74] הנודעה דזיתים וענבים לאכילה-פטורים מה"ת[75] איך תורמין זיתי שמן על זיתי כבש, הא הוי מהחיוב על הפטור, וכן זיתי כבש על זיתי שמן איך הוי בדיעבד תרומה, הא הוי מהפי' עה"ח[76], י"ל עפ"ד[77] המרדכי פ"ב דמגילה סי' תשצ"ח, דמחויב דרבנן כשיש אפשרות שיבא באיזה פעם לחיוב דאורייתא, מוציא יד"ח[78] המחויב מה"ת, ומשו"ה לדעתו סומא מוציא פקח יד"ח במצות של תורה, גם לרבי יהודה, משום דחייב לסברתו עכ"פ[79] מדרבנן. ויש אפשרות שיבא לידי חיוב תורה, אם יתפתח, ובכה"ג[80] מהני להוציא גם חיוב של תורה, וי"ל[81] דההי"נ[82] לענין לתרום מחיוב דרבנן על חיוב של תורה, כה"ג[83] שאפשר לו להתחייב מה"ת כשימלך לעשות מהן יין ושמן, ואע"ג[84] דאז יהי' פטור משום דלא נגמרה מלאכתן, אבל ע"ז הרי רבי קרא דהויא תרומה מה"ת, כדי הר"ש מהא דהקדימו בשבלין, א"כ חשוב חייב מה"ת, לפטור חיוב גמור של תורה.

סי' יוד. שי'[85] הרמב"ן[86] בנימוקי תורה סותרת היא ודאי את שיטתו בשיטה. מקו' דבב"מ[87]. והראי'[88] מירושלמי דחלה לפ"ד[89] המפרשים, דפירוש זיתי מסיק היינו שעומדים לשמן כרוב זיתים, ומשום דלא נגמרה מלאכתם היא דהוי טבל דרבנן, אבל בעומדים לאכילה י"ל דכו"ע[90] מודו דהוי חיוב של תורה. ונראה דסוגית הירושלמי הכריחה הראי'[91] משום שיש בידו להמלך ולחשוב לעשותם יין ושמן הראוי שתבטל מחשבת גמר מלאכה דידי', כמו שמתבטלת לר"י אליבא דירושלמי ע"י מעשה של עירוב תבן אחר מירוח, א"כ יש תקנה בזה לעשות טבל דרבנן ויבטל ברוב, ולא מצינו איסור ביטול איסור לכתחילה כשהוא רק במחשבה בעלמא. ומשו"ה הוכרח לומר דמיירי בשמן שכבר נתחייב מה"ת.

סי' יא. יש לעיין איך הצבר יכלל בכלל אילן סרק, הרי הוא עושה פירות חשובים לאכילה כידוע. ומדדייק רשב"ג[92] בתוספתא "אילן סרק לסייג", מבואר שאילן מאכל אסור גם לדידי', וק"ו[93] לדידן דס"ל כרבנן, דאפילו בסרק אין היתר. ובאו"ח[94] סי' ר"ג ס"ד מדובר ע"ד[95] פירות של אילני סרק, וכ"מ[96] קצת בירושלמי סוטה (פ"ח ה"ה), מיהו כתב ט"ז שם, שהוא דוקא כשגרועים ביותר ואינם ראויים להאכל חיים בלא בשול, ומשמע באמת שאפילו כשיש בו פירות חשובים מ"מ[97] כשעיקרו אינו בשביל פריו נקרא עדיין בשם אילן סרק, והוא כדברי הרב המחבר ז"ל.

סי' יב. האגדה של "הביאו כפרה עלי" [חולין ס: מאמר חז"ל על מיעוט הירח, ששעיר ראש חודש בא "כפרה עלי"] אסור לחשבה כפשוטה, כ"א ע"ד משל וסוד. והקושי שבפשוטה אינו מפני שאין מוצאין בצורה החיצונה שלה ענין על מה שתהי הכפרה נצרכת, שהרי הלבנה טענה "בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי", והיא טענה הוגנת, שהרי אנו רואין שהסכימה דעתו של הקב"ה[98] להנחה זו, דאין ראוי לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד". וא"כ[99] אין צורך בענין אחר של הצרכת כפרה. גם אין שייך לומר לגבי טעות עע"י[100], דלדידהו אין אלקות כשהם שנים, שהרי זהו עיקר יצרא דע"ז וטעותם, שאיוו לאלהות הרבה, "ומספר עריך היו אלהיך יהודה, [ירמיהו ב, כח] "וכ"מ שפקרו המינים תשובתם בצדם" [סנהדרין לח] היינו מלשון רבים האמור בתורה, שזהו כל יסוד פיקורם.

אך לא שייך כלל לומר לגבי הקב"ה שום ענין של חסרון שלמות ח"ו[101], ואיך שייך כפרה, ומי הוא המכפר, וכל מעשיו בצדק ובחכמה, ולתכלית הטוב. וע"כ[102] האגדה הזאת מצוה לפרסם שאינה כפשוטה, כ"א כלולות בה מחשבות נעלות מסוד ד' ליראיו, והדברים מעוטפים בלבוש עב כדי להעלים האור הגדול שיש בדעות הנשגבות הללו, שרק יחידים בדורות ראויים לחשוב בהם, וכבוד אלקים הסתר דבר. [משלי כה, ב]

סי' יג. עיקר הדבר הרי מיוחס להגר"א[103], כמו שהעיר כ"ת[104] מהגהות הרצה"ח[105]. [הגהות ר' צבי הירש חיות על הש"ס] אבל מה שמבליט כ"כ[106] בעל החידוש ז"ל, "ואין שום חילוק בזה משבת לנזיקין, ולא נצטרך לחילוק של התוספות, כי למה לנו לעשות חילוקים בזה מנזיקין לענין שבת", יל"ה[107] דאי אפשר לומר כן בהחלט. שהרי עכ"פ בענין שבת איכא למ"ד ע"י הדחק לא שמה אכילה, יהיה ריו"ח[108] או ר"ל, לפי שינויי הפירושים והגירסאות, ואילו בב"ק[109] י"ט ב' שם הוא סתמא דברייתא באין חולק, דפרה שאכלה שעורים וחמור שאכל כרשינין וכו'[110] משלמין נ"ש[111], פשוט דהוא אליבא דכו"ע ומוכרח הדבר לחלק בין הנושאים. והמשנה עצמה מוכיחה כן, מדיוק "אכלה כסות או כלים", דמשמע דוקא הוא דלאו אורחא כלל לאכול אפילו בשעת הדחק, ולישנא דרב פפא בגמ'[112] שם דייק דיש חילוק, דלא אמר בפשיטות ש"מ אכילה ע"י הדחק לא שמה אכילה, אלא כל מידי דלאו אורחה ואכלה ליה ע"י הדחק, וה"ט[113] כיון שאכלה ש"מ שהיא רעבה ובשעת רעבון אורחה בכך, אבל בסתם לא חשבינן לעומד לכך ע"י אכילת הדחק דלא שכיח כ"כ, למ"ד אכילה ע"י הדחק לא שמה אכילה. וכ"כ[114] הרשב"א[115] בחידושי ב"ק[116], וז"ל[117] אפילו למ"ד בפרק כלל גדול לא שמה אכילה, ה"מ[118] לענין הוצאה, ובעינן מידי דחשיב ומצנעי ליה לאכילה, אבל כל דלא אכלי ליה אלא ע"י הדחק לא מצנעי ליה, דל"ח אכילה, אבל מ"מ אי אכליה לאו משונה הוא, ע"כ.

ויל"פ[119] כונתו, דאכילתו ראיה היא על רעבונו, היוצא מדרך הרגיל, ואז היא דרך אכילה. והגי' ר'[120] הושעיה היא ג"כ גירסת הר"ח[121], ובירושלמי הדבר מבורר דכו"ע הכי ס"ל[122], דלא מצינו חולק שם אהוציא תבן לגדי כמלא פי גדי, והיינו ג"כ מטעם אכילה ע"י הדחק.

ומשו"ה פסק הרמב"ם הכי לדינא, ומסתברא דברישא דברייתא שם הגי' הנכונה היא ג"כ "עצה לפרה כמלא פי פרה", ממש כבסוגיין. ועיקר דברי הגדולים שמישבים הסוגיא ב"עיקר חסר מן הספר" קשים, ולאו מרן הגר"א חתים עלה. ולהיפך דרך הש"ס[123] בכמה דוכתי כה"ג, דאמרינן על הנמשך מהלשון המתבטל - "להד"מ", [לא היו דברים מעולם] ולא צריכין כלל להעמיד העובדא דלצפרא הדר ביה אליבא דרבין' וכמבואר בד' תוס'[124] בכורות ד' ד' ע"ב[125] ד"ה[126] אלא, ובב"ת[127] קנ"ד ב' ד"ה ברם, ובגי' הש"ס נרשם נדה ל"ד וצ"ל[128] כ"ד, ובתוס'[129] שם ד"ה אמר, דהא דקאמר איתיביה ריו"ח לר"ל להד"מ[130]. הרי האמת יורה דרכו, שכך הוא הסיגנון של חילופי שמועות, וכר"כ[131] ור"א שבועות כ"ו א'. ואיך נאמר שע"ז[132] ייסד הרמב"ם את יסוד פסקו, נגד המפורש, לחדש בדברי רבין מה שלא אמר, ואין עושין כן בשום עדות בעולם. א"ו כמש"כ בטעמא וכד' הרב המגיד,[ומש"כ[133] "הכסף משנה" הוא טעות, דהמ"מ[134] אמר הכי, והיא גירסתו כגירסת הגאונים המובאה בר"ח, וירושלמי מסייע ליה], וכמש"כ[135],

וכה"ג בע"ז כ"ב ע"א, דמסיק על סידור שו"ט[136] דגמ' שם "להד"מ". אמנם בר"ה ט"ו ע"ב "תמיהני אם השיבה ר"ל תשובה זו", מקשה בפשיטות "הא אותבה", ול"א להד"מ, נראה דמשני כה"ג רק במקום דא"א[137] בשינויא אחרינא. ומ"מ[138] אין זה סותר את הכלל שלא לחדש מה שחסר מהספר, וכדהתו' הנ"ל.ועוד כמה דוכתי. ובפרט די"ל דרבין העיד עדותו רק על המסקנא האחרונה דצפרא, או אולי היתה עוד חזרה להיפך ור"ד לא קבלה, וכה"ג דביצה כ"ד ב' בעובדא דרב ולוי.

לסי' יד. בפס"ד[139] כתבתי אז בנ"ד[140] י, שאם דד"מ[141] הוא שמהקרקע העקורה צריכים לשלם כמו מהכרמים הנטועים, הלא אין בזה שאלה שהם צריכים לעשות כדד"מ[142], אבל אם הדד"מ[143] הוא רק שלא לעקור לכתחילה, ואם נעקר הדין לשלם כפי מס הבור, אז לא מהניא כלל הטענה של אוקי גברא בחריקאיך, שהרי העקירה היתה טובה כללית, ואין זה ענין לשותפין שחלק אחד בלא דעת חבירו. ונדון תה"ד[144] הוא רק במס של שעה שיכול השר להטיל כרצונו, ואין ע"ז חק, וכ"ה נדון דהחו"י[145] ענין פרטי דרך תקנה שאין ללמוד ממנה.

לסי' טו. לא היתה כוונתי לסמוך ע"ז כ"א בתור סניף לצדדים אחרים, ולא ע"ד האחרונים. וידעתי שאפי'[146] מכמה מדברי הראשונים נראה שאין לחלק בזה, רק שתליתי את הדבר בחילופי גירסאות, שבגירסא שלפנינו בתוספתא, כלאים פ"ב הט"ז, נכרי שהרכיב הפרסק ע"ג עובש, אע"פ[147] שאין ישראל רשאי לעשות כן, נוטל הימנו וחוזר ונוטע במקום אחר, ולא כתוב "נוטל הימנו יחור", וגירסא זו של "חוזר ונוטע" יכולה להתפרש שנוטל את האילן המורכב הימנו מן הנכרי שהרכיבו, וחוזר ונוטע במקום אחר, והיינו שנאמר שאין איסור כלאי אילן כ"א בפעולת ההרכבה בעצמה, וכיון שכבר הורכב אין בו איסור, והנטיעה דומה אח"כ[148] לזריעת כלאים, דלדידן אינה נוהגת באילנות, ובסיפא בכלאי זרעים, "הרכיב תרד ע"ג ירבח, אע"פ שאין ישראל רשאי לעשות כן נוטל הימנו זרע וזורע במקום אחר", והיינו שבזרעים יש איסור לא רק בהרכבה כ"א גם בזריעה, ע"כ רק הזרע שנולד אח"כ מותר ליקח ולזרע, ולא את הגוף המורכב.

אמנם לפי הגירסא המוגהת ע"פ ההגהות, וכ"ה בירושלמי, וכ"ה גי' הרמב"ם, גם ברישא "נוטל ממנו יחור", ודאי אסור לעולם כ"א לקחת יחור, והאיסור נמשך אע"פ שנעשה גוף אחד. וי"ל דתליא מילתא ג"כ באיסור קיום בכלאי אילן, שנחלקו בזה הראשונים.

לסי' טז. ראוי לדעת, שהגאון בעל "בית אליקום" לא צדד בהיתר המורכבים להרכיב ח"ו לכתחילה, ואדרבא כל דבריו סובבים ככל דברי הפוסקים שאתרוג ע"ג לימון הוא כלאים, ולא נחלק ע"ז שום אחד מבעלי הוראה המפורסמים, רק ביראה גדולה, צדד אולי יש להתיר לברך בשעה"ד[149], כשא"א[150] להשיג אתרוג כשר, על המורכב ג"כ. וזה פשוט, שהרי יש פוסקים מתירין לברך על כל הפסולים בשעה"ד. וחלילה ללמוד מזה שום צד קולא.

לדברי הרב ר"ש[151] פיינשטיין נ"י[152]. לקושית הגדולים חולין י"ב, דילמא משום דאין שחיטה לעוף מה"ת מקילה הברייתא במצא תרנגולת שחוטה, י"ל דדייק מהלשון "חזקתו שחוט", משמע שברור לנו שהוא שחוט. א"כ הויא דוגמא דדף ד' ע"ב לעיל "ותיהוי נמי ר"ש, מי קתני שאני אומר החליפו. מפני

שמחליפין קתני, דודאי מחליפין, ומה בדרבנן ל"ש[153] היתירא וא"א[154], בדאורייתא לא כ"ש". וה"נ[155] י"ל שמה מדרבנן הדבר ברור אצלנו שלא נמצא מי שאינו מומחה שיקל ראש לשחוט, עד שחזקתו שחוט, שהוא כמו "שאני אומר שנשחט" ולא אמר מותרת סתם, בדאורייתא בודאי חזקתו קיימת. (שו"ר[156] שבסו"ד[157] העיר מהלי "חזקתו שחוט" מטעם אחר). ולא ידעתי איך יש להשוות את נוסח התוספתא עם נוסח הש"ס, שהרי בתוס'[158] איתא "הולכים אחר הרוב" ואין מכאן שום ראי'[159] לרו"מ[160] אצל שחיטה מומ"ה[161], אלא דהולכין אחר הרוב המבורר. ומלשון התוספתא י "השוחט שני חצאין בעוף, שחיטתו פסולה", י"ל דש"מ דשחיטה לעוף מה"ת, דבדרבנן ודאי צריך להיות מחצה ע"מ[162] כרוב, כעירובין ד' ה' ע"ב ר"א אמר אפ"ת[163] במבוי שמנה, מה נפשך אי עומד נפיש כו' אי פרוץ נפיש כו' מאי אמרת דשוו תרוייהו כהדדי הוי ספק דדבריהם, וספק דדבריהם להקל, ועי' בתוס' שם ד"ה וספק, משמע דעכ"פ כשיש שני צדדים בכה"ג[164] ג"כ מותר בספק דדבריהם, וא"כ בשני חצאין הרי יש כאן כמין ס"ס[165] שמא הוא רוב, ואת"ל[166] מיעוט או מחצה מכיון שמא השני רוב, וכה"ג לא מצינו מדרבנן גזירה, דילמא לא אתי למיעבד פלגא, כדי כ"ח ב' בחולין.

גם דבלא"ה[167] נראה דזהו רק למ"ד יש שחיטה לעוף מה"ת, דאל"כ[168] הו"ל[169] גזל"ג[170], אבל בשני חצאין משכח"ל[171] רק למ"ד דיש שחיטה לעוף מה"ת.

ובענין הלשון "חזקתו שחוט" אם הוא ממש ודאי, משמע מדהתוס' פסחים ד' ע"ב ד"ה לאו, דלא בכל דוכתי שוה, שחזקתו בדוק מ"מ צריך לשאלו כדאיתיה במתא, וגבי טבל הטעם הוא משום דשלח מורה שהוא מתוקן, וא"כ הי'[172] מקום לחלק בין דאורייתא לדרבנן, מצד הסברא. וכה"ג מצינו חילוק בחזקת סברא דחזקה שליח עושה שליחותו, דלר"נ[173] מחלקינן בעירובין ל"ב א' בין של תורה לשל סופרים, אע"ג[174] דהיא חזקה של סברא. וחילא דידי הוא רק מדלא אמר "מותרת", ואמר "חזקתו שחוט", משמע דהדבר ברור מטעם חזקה שאין אדם מעיז לשחוט כשאינו מומחה, וטעם העזה כל שהוא יותר חמור הויא חזקה יותר גדולה, כה"ג דודאי מחליפין א, שהוא ג"כ משום יראת החטא, ואם יראים מחטא קל ק"ו[175] מחמור, וה"נ בהעזה וזכר לדבר בכתובות כ"ד ב' ה"מ תרומה דעון מיתה, אבל נ"כ[176] דאיסור עשה לא. ומשפט ההפכים אחד. ומ"מ בכללות הדבר ודאי חזקת סברא עדיפא טובא. ובס' נחלת דוד החזיק בענין ודאות של חזקת סברא הרבה בשם הגר"ח[177] מוואלאזין ז"ל, [רבי חיים מוולוז'ין] וכתב על הכלל שם "והדברים האלה המה לטוטפות בין עיני, [על פי דברים ו, ח] כי ממקור חיים יצאו". ומ"מ יש בזה כמה חילוקין, ועניני חזקות דקידושין ד"פ[178] ע"א הן ג"כ קצת דומין לזה, ומ"מ יש בהם חילוקין, על איזה דבר סומכין ועל מה אין סומכין.

והדברים עתיקין.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. החו"ב - החריף ובקי
6. מו"ה - מורנו הרב

7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. ידי"נ - ידיד נפשי
9. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
10. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
11. באה"ק - בארץ הקודש
12. ז"ך - עשרים ושבעה (27)
13. שהי' - שהיה
14. ז"ל - זכרונו לברכה
15. אה"ק - ארץ הקודש
16. מוהר"א - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
17. הנ"ל - הנזכר לעיל
18. טו"א - טובים וארוכים
19. תוה"ק - תורתנו הקדושה
20. בכתי"ק - בכתב ידו הקדושה
21. זי"ע - זכותו יגן עלינו
22. ועכ"י - ועל כל ישראל
23. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
24. ע"י - על ידי
25. ע"ש - עיין שם
26. פעה"ק - פה עיר הקודש
27. י"ל - יש לומר
28. וכה"ג - וכהאי גוונא
29. ע"א - עמוד א
30. בטו"א - בטורי אבן (שם ספר)
31. דע"כ - דעל כרחך
32. ע"פ - על פי
33. כדפירש"י - כדפירש רש"י
34. ריב"ל - רבי יהושע בן לוי
35. כת"ר - כבוד תורתו
36. ברכ"י - ברכי יוסף (שם ספר)
37. מחו"ל - מחוץ לארץ
38. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
39. סי' - סימן
40. תרפ"ז - השנה תרפ"ז (1926/1927)
41. דס"ל - דסבירא ליה
42. מדהגמ"י - מדהגהות מיימוניות
43. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
44. בכ"מ - בכמה מקומות
45. ובל"מ - ובלחם משנה
46. כו' - וכולי (וכן הלאה)
47. הגהמ"י - הגהות מיימוניות
48. דלת"ק - דלתנא קמא
49. א"כ - אם כן
50. ולת"ק - ולתנא קמא
51. ע"ז - על זה
52. פ"י - פרק י'
53. ממע"ש - ממעשר שני

54. ונט"ר - ונטע רבעי
55. וכמ"ש - וכמו שכתב
56. דעכ"פ - דעל כל פנים
57. וה"ה - והוא הדין
58. נפ"מ - נפקא מינה
59. א"ו - אלא ודאי
60. ואע"פ - ואף על פי
61. וע"פ - ועל פי
62. כמש"כ - כמו שכתב
63. ג"כ - גם כן
64. ומשו"ה - ומשום הכי
65. ולפ"ז - ולפי זה
66. יהי' - יהיה
67. כ"א - כי אם
68. הר"ש - הרב רבי שם שמתחיל באות ש (כגון שמואל / שלמה / שמעון / שמחה / שאול) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
69. לע"ד - לעניות דעתי
70. די"ל - דיש לומר
71. ע"כ - על כן
72. בתה"ד - בתרומת הדשן
73. צ"ל - צריך להיות
74. רמב"ן - רבי משה בן נחמן
75. מה"ת - מן התורה
76. עה"ח - על החתום
77. עפ"ד - על פי דברי
78. ידי"ח - ידי חובה
79. עכ"פ - על כל פנים
80. ובכה"ג - ובכהאי גוונא
81. וי"ל - ויש לומר
82. דהה"נ - דהכי נמי
83. כה"ג - כהאי גוונא
84. ואע"ג - ואף על גב
85. שי' - שיחיה
86. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
87. דבב"מ - דבבבא מציעא
88. והראי' - והראיה
89. לפ"ד - לפי דעתי
90. דכו"ע - דכולי עלמא (שהכל מסכימים)
91. הראי' - הראיה
92. רשב"ג - רבן שמעון בן גמליאל
93. וק"ו - וקל וחומר
94. ובאו"ח - ובאורח חיים
95. ע"ד - על דבר
96. וכ"מ - וכן משמע; לפני "ש..."; וכל מקום / וכל מה
97. מ"מ - מכל מקום
98. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
99. וא"כ - ואם כן
100. עע"י - ככל הנראה; עובדי עבודה זרה

101. ח"ו - חס ושלום
102. וע"כ - ועל כן
103. להגר"א - להגאון רבי אליהו מווילנה
104. כ"ת - כבוד תורתו
105. הרצה"ח - הרב צבי הירש ח... - שם אדם
106. כ"כ - כל כך
107. יל"ה - יש להעיר
108. ריו"ח - רבי יוחנן
109. בב"ק - בבבא קמא
110. וכו' - וכולי (וכן הלאה)
111. נ"ש - נזק שלם
112. בגמ' - בגמרא
113. וה"ט - והאי טעמא (וזה הטעם)
114. וכ"כ - וכל כך
115. הרשב"א - רבי שלמה בן אדרת
116. ב"ק - בבא קמא
117. וז"ל - וזכרונו לברכה
118. ה"מ - הני מילי (דברים אלו אמורים)
119. וי"פ - ויש לפרש
120. ר' - רבי
121. הר"ח - הרב רבי שם שמתחיל באות ח (כגון חיים / חנוך) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
122. ס"ל - סבירא ליה
123. הש"ס - השישה סדרים (התלמוד)
124. תוס' - תוספות
125. ע"ב - עמוד ב
126. ד"ה - דיבור המתחיל
127. ובב"ת - ובבבא בתרא
128. וצ"ל - וצריך לומר
129. ובתוס' - ובתוספות
130. להד"מ - לא היו דברים מעולם
131. וכר"כ - וכרב כהנא
132. שע"ז - שעל זה
133. ומש"כ - ומה שכתב
134. דהמ"מ - דהמגיד משנה
135. וכמש"כ - וכמו שכתב
136. שו"ט - שלום וטוב
137. דא"א - דאי אפשר
138. ומ"מ - ומכל מקום
139. בפס"ד - בפסק דין
140. בנ"ד - בנדון דידן
141. דד"מ - דינא דמלכותא (חוק המדינה)
142. כדד"מ - כדרכי משה
143. הדד"מ - הדרכי משה
144. תה"ד - תרומת הדשן
145. דהחו"י - דהחוות יאיר
146. שאפי' - שאפילו
147. אע"פ - אף על פי

148. אח"כ - אחר כך
149. בשעה"ד - בשעת הדחק
150. כשא"א - כשאי אפשר
151. ר"ש - רבי שמעון
152. נ"י - נרו יאיר
153. ל"ש - לא שייך
154. וא"א - ואי אפשר
155. וה"נ - והכי נמי
156. שו"ר - שוב ראיתי
157. שבסו"ד - שבסוף דבריו
158. בתוס' - בתוספות
159. ראי' - ראיה
160. לרו"מ - לרום מעלתו
161. מומ"ה - מומחה
162. ע"מ - על מחצה
163. אפ"ת - אפילו תימא
164. בכה"ג - בכהאי גוונא
165. ס"ס - ספק ספיקא
166. ואת"ל - ואם תמצא לומר
167. דבלא"ה - דבלאו הכי
168. דאל"כ - דאם לא כן
169. הו"ל - הוציא לאור
170. גזל"ג - גזל גוי
171. משכח"ל - משכחת לה (מוצאים מצב כזה)
172. הי' - היה
173. דלר"נ - דלרבי נתן
174. אע"ג - אף על גב
175. ק"ו - קל וחומר
176. נ"כ - נשיאת כפים
177. הגר"ח - הגאון רבי חיים (מבריסק או מוולוז'ין)
178. ד"פ - דף פ' (בציון מקור)

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקמ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ט אייר תרע"ג - יפו **נמען:** הרב יעקב משה חרל"פ

אגרת קבלית־מוסרית על הארת קדושת השבת בימי החול. אי אפשר לכתוב הכול בגלל 'מעצורים מהגלות', אבל אור חדוות השבת ייגלה גם בימי החול. הרב קוק מעודד את הרב חרל"פ לא להקטין את דעתו ולעסוק תמיד ברזי תורה. דרך מעשית: לקבל את הארוחה היומית כמו 'מבי מלכא' ולהתפלל על המזון בשמחה, עד 'אתהפכא חשוכא לנהוראי'. הכבדות בימי החול שורשה ב'שאלת הבשר' שלא כהוגן במדבר. את רעיונות העצב והפחד יש 'לזרוק על ראש השעיר'. ברכה לשבועות, ובסוף: לשמור על בריאות הגוף.

עיקרי הדברים

- אור השבת בימי החול.
- עיסוק תמידי ברזי תורה.
- סעודת החול כ'מבי מלכא'.
- סילוק העצב והפחד.
- שמירת הבריאות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] ת"ו[3], כ"ט אייר תרע"ג[4].

חביב רוחי ונפשי, ומחמד לבבי, הרב המאוה"ג[5], אוצר הטוב והסגולה מוהר"ר[6] יעקב משה חרל"פ[7] [הרב יעקב משה חרל"פ, תלמידו וידידו של הרב קוק] שליט"א[8], וכל ב"ב[9] היקרים וכא"ל[10] לברכה שלמה, לאורה ושמחה עונג ונחת וחדות עולמים, לאוי"ט[11].

יקירי הנחמד, מה חשקה נפשי להרצות לפניו פניני-חן משעשעי-נפש, לעומת הערתו היקרה, בדבר רוממות רוחב עדן הקודש של קדושת שבת קודש, חמדת הימים באמת, ויחסו לימות-החול. אבל כעת ישנם עדיין מעצורים מהגלות כמוסים כאלה על הכתב. ולדי הישועה, כי אל ד' ויאר לנו, [תהלים קיח, כז] לשלח לנו מטה-עז, דא קולמוסא, מציון, לרדות בקרב אויבינו ["מטה עזך ישלח ה' מציון, רדה בקרב אויביך" (תהלים קי, ב); "דא קולמוסא" – זה הקולמוס (ארמית)] גם ביומין-דחול, [בימי החול (ארמית)] שנקודת אור חדות השבת בזוהר יפעת גבורת דישון אהבתה ושלות-מנוחתה בתענוג אהבת-עולם תגלה ותראה גם בהם בעה"י[12]. והי"[13] לב כת"ר[14] ידיד-לבי בטוח שכן יהי"[15] בעהשי"ת[16], ויגל וישמח בחדות-ד' תמיד בכל עת-חפץ, כי תהל"י[17] הלא הוא גברא דאית ליה, [אדם שיש לו (ארמית)] וראוי הוא שתהי"[18] ברכת קדושת ידידות שבת-קודש שורה עליו בהארתה המענגת לעתים תכופות בכל ימות-החול. רק חזק ואמץ, ואל ירך לבבך, [דברים כ, ג] ואל תירא ואל תיחת כלל וכלל, כי ב"ה ד' עז לנו, ואל יקטין את דעתו, ולא יסיח אותה בכל יום, מהשיטה העליונה, של גודל התרחבות אור הדעת בנועם הקודש, ע"י[19] העסק התדירי בתורת-אמת ברזי-תורה, ככל אשר ימצא את רוחו הטהור נכון, ומעלה אחר מעלה יעלה, בעז ד' וגבורת נועם ימינו. אף כי הגדולה העליונה התלויה בזה, היא מדת רב המנונא סבא, [מדרגת רב המנונא סבא, מגדולי המקובלים שבזוהר]

שאינה שוה לכל נפש גם מאנשי-המעלה, בעבודה העליונה, שהיא דוגמת הקטרת המעשרת, המגעת עד המדה של לימוד פרקי דמילי דשטותא, כדי למילף מינייהו רזא דחכמתא, [פרקים של דברי שטות, כדי ללמוד מהם סוד החכמה (ארמית, זוהר)] כל חד לפום דרכו, שכת"ר[20] חביבי א"צ[21] לזה.

מ"מ[22] המדה השניה התלויה בזה היא לקבל ארוחת יום יום מבי-מלכא, [מבית המלך (ארמית)] ולהתפלל על המזון פשוט, בכל יום גם בהיות הסעודה מוכנת, ולפעמים יותר טוב בהיותה מוכנת ועומדת, בשמחת-לב, ובשלוה פנימית וכפי טוהר התגלות החפץ בתפילת-ישרים יעלו כחות-החיים הצפונים בכל סעודה, בהריחם ריח עונג שבת קודש, בכל יום ויום כפי מדתו, מבתר שבתא, ומקמי שבתא, [מאחרי השבת ומלפני השבת (ארמית)] ובמשך-הזמן תבא ההרגשה הפנימית, המחוברת בדעת ושכל צלול עם נעימות הדר תפארת כח-המדמה בנגהו וטהרתו, עד כדי צעדי-קודש של אתהפכא חשוכא לנהורא. [התהפכות החושך לאור (ארמית, זוהר)]

כל הכבדות שבדרך ישרים סלולה זו של קדושת ימי החול, ועלייתם ב"טוב לב משתה תמיד", [משלי טו, טו] באה רק משורש הבשר, שלא שאלו כהוגן בדור-המדבר, [בני ישראל במדבר שאלו בשר שלא כהוגן (במדבר יא; יומא עה)] שהיא שאלה הוגנת לימי ש"ק[23], ומועדי ד', ש"אין שמחה אלא בבשר". [פסחים קט] ומ"מ[24] בא השלו, ושטו העם ולקטו, [במדבר יא, ח] ומתוך מלין-דשטותא הללו לוקחים כח עליון ותמים הנהו נונין רברבין דשטין בימא רבא, [אותם דגים גדולים השטים בים הגדול (ארמית)] "לויתן זה יצרת לשחק בו", [תהלים קד, כו] ו"צדיקים אוכלים אותו בשלוה". וגם על רבנו הגר"א[25] זצ"ל[26], זכותו י"ע[27], ואורו יאיר לנו, אומרים שבא לו השליו כמו שהיה להאמוראים ז"ל[28], "ומסקי ליה אתליסר ריפי ואחרונה איננה נאכלת אלא ע"י תערובות". [יומא עה, על השליו] ופשוט הוא דהיינו לדידן, אבל מי שבאו בשבילו היה אוכל בדישון-עונג גם קמייתא, בלא תערובות כלל, הכל לפי בחינת הזמן, והכל מתישב יפה לשמים דרכיהם לפי הסדר וההדרגה מסוד ד' ליראיה

והתוכן של הידיעה השרשית באור המוסר העליון ' שהאדם הוא בריה מורכבת, ונפש הקדושה האלהית היא ההולכת במסלולה ביסודה דרך הנצח וההוד הגבה למעלה, ולעומתה נפש הטמאה, תמצית כל הכיעור והסיג, היא מוכנת בעצת-ד' לקבל בתוכה את כל המחשכים, וצדיקים ישרי לב ישמחו כי יחזו נקם, וכל רעיון של עצבון ופחד, וכל מיני סיגים, זורקים אותם על ראש השעיר, וסופגת הנפש הטמאה בקרבה את מחיתה, - תוכן זה הוא יסוד קבוע שבכל עת מימות-החול שסופי-דרגין של "דל"ה, כבד - טחול - מרה, מראים את רושמם להפריע רוממות חדות ד' ועזו, מיד מסלקים את חלקם מיסוד מלח סדומית של "מים אחרונים חובה" ואינם טעונים ברכה, ועז-ד' ושמחת-ישרי-לב מתגברים בכפלים. ולהתמים את השמחה בדוגמא עליונה ממש, באין צורך, "למשדי אומצא לכלבא", זה יגלה במהרה בימינו בביאת גואל צדק מלך ביפיו, תחזינה עינינו ארץ מרחקים. ודוגמת נעימת חזיון תפארת עטרת קודש זאת תעודדנו עצמה, בהגלות אור קדושת שמחת יום הקדוש העליון, חג השבועות, יום הבכורים, ויום מתן תוה"ק[29] תורת-אמת וחיי-עולם, דבעינן לכו"ע[30] ביה "לכם", ובמקדש ד' - "חמץ תאפינה", בעז-כחו של רעיא מהימנא ודאתיין מסיטריה בכל דרא, שעלה למרום ושבה שבי" והכל נעשו אוהביו, וגם מסרו לו דבר ומאי ניהו - קטורת,

וישמח ויעז ויגל בשלות-צדיקים בחג הקדוש הבעל"ט[31], באור ד' ורחבת דעת נועמו, כברכת ותקות ידידו הנאמן קשור באהבתו מצפה צביונו ותפארתו

הק' אברהם יצחק ה"ק

נ"ב[32]: למע"ה[33] להשגיח יפה-יפה על בריאות גופו הטהור ברצון ובשמחת-לב,

ידי"ע הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. המאוה"ג - המאור הגדול
6. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
7. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. ב"ב - בני ביתו
10. וכא"ל - וכל אשר לו
11. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
12. בעה"י - בעזרת השם יתברך
13. והי' - והיה
14. כת"ר - כבוד תורתו
15. יהי' - יהיה
16. בעהשי"ת - בעזרת השם יתברך
17. תהל"י - תהלה לא-ל יתברך
18. שתהי' - שתהיה
19. ע"י - על ידי
20. שכת"ר - שכבוד תורתו
21. א"צ - אין צריך
22. מ"מ - מכל מקום
23. ש"ק - שבת קודש
24. ומ"מ - ומכל מקום
25. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
26. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
27. י"ע - יגן עלינו
28. ז"ל - זכרונו לברכה
29. תוה"ק - תורתנו הקדושה
30. לכו"ע - לכולי עלמא
31. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
32. נ"ב - נכתב בצד (תוספת למכתב)
33. למע"ה - למעלה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקסב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ו תמוז תרע"ג - רחובות **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

הרב קוק מבקש מבנו הרצי"ה להעביר מכתב לירושלים ולהביא ספרים: הכרך שהרב קוק כותב על ביאורי הגר"א, חושן משפט עם ביאור הגר"א, 'אדם ישר', 'ארבע מאות שקל כסף', ואולי גם קובץ הרשימות האחרון. הרב קוק נמנע מלהזמין את הרב חרל"פ בגלל צפיפות ומחשש לדיבורים. הרב קוק מזמין את גיסו, הרב יוסף רבין, לבוא.

עיקרי הדברים

- רשימת ספרים.
- ביאורי הגר"א.
- שיקולים בהזמנת הרב חרל"פ.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], ט"ו תמוז תרע"ג[2] (רחובות).

בני יקירי שליט"א[3].

הנני מליט מכתב לירושת"ו[4], תזדרז בטובך לשלחו, צר לי שנתאחר כפי הנראה מכתבי להם כ"כ[5] זמן.

בתוך הספרים תטיב להכניס את הכרך שאני כותב על ביאורי הגר"א[6] [ככל הנראה הערות הרב קוק על ביאור הגר"א לשולחן ערוך] ושני חלקי חו"מ[7] עם ביה"ג[8], וספר "אדם ישר" ו"ארבע מאות שקל כסף" של שכנינו. ואולי גם הקובץ שגמרתי מקרוב ברשמי הרעיונות, אם אינו נחוץ לך אם תרצה להתעכב בבית כעת.

ע"ד[9] ביאת ידיד לבבינו הרימ"ח[10] [הרב יעקב משה חרל"פ] שי'[11], אף שהי'[12] לי לנחת רוח חוששני מדוחק המקום של הדירה, שלא תסבב טרדא לשנינו, וגם משום לזות שפתים שלא יאמרו עליו אוהבינו האמיתיים או המדומים שהוא שליט"א מטרידני בזמן המרגע, אף שבאמת חברתו שי' היא לי עידון ומנוחה פנימית, אבל חושש אני על כבודו היקר לי מאד. ע"כ[13] הנני כעת מונע מלבקשו.

אם יתאחר קצת בואך כתוב נא בפרטיות מהכל.

חביבי גיסי הג"ר[14] יוסף רבי [בעל אחותו של הרב קוק] שליט"א, יודיעני נא משלומו הטוב, ואולי יואל לבא על איזה ימים להנפש מעמלו ולהחליף האויר. בטח יקרב כעת יותר את חברי המקשיבים, בקרבה רוחנית, בהיותי רחוק מהם. הנני דו"ש[15] כולם באה"ר[16]. יוכל להיות שאיחד להם דיבור באיזה מכתב בל"נ[17] כשאמצא לזה שעת הכשר.

והנני בזה שלכם

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם

2. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. לירושת"ו - לירושלים תבנה ותכונן
5. כ"כ - כל כך
6. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
7. חו"מ - חושן משפט
8. ביה"ג - ביאור הגר"א
9. ע"ד - על דבר
10. הרימ"ח - הרב יחיאל מיכל? - שם אדם
11. שי' - שיחיה
12. שהי' - שהיה
13. ע"כ - על כן
14. הג"ר - הגאון רבי
15. דו"ש - דורש שלום
16. באה"ר - באהבה רבה
17. בל"נ - בלי נדר

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקפט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ב אלול תרע"ג **נמען:** אליעזר בן יהודה

על פירוש המילה 'כבולין' בתוספתא מקוואות כמשאבה: מצד ההלכה אין מניעה. הגר"א לא מחק, אלא הוסיף 'מאיליהם'. ייתכן שהצינור עוצב כמו 'כבול' (קרסול, שבת נד א). נוח יותר לפרש משאבה של דליים קטנים, שבה המים אינם נתלשים, ולכן אין בהם פסול שאיבה. אולי 'כבול' שבפסחים נא א הוא מרחץ כזה, אף שהקשר מכריע כפירוש רש"י.

עיקרי הדברים

- 'כבולין' - משאבה.
- דין שאיבה במקווה.
- דיוק בגר"א.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], י"ב אלול תרע"ג[2].

להחכם המפורסם מר א, בן יהודה. [אליעזר בן יהודה, מחדש הדיבור העברי, ששאל לצורך מילונו]

ע"ד[3] הפתרון של תיבת "כבולין", שבתוס'[4] מקואות, [תוספתא מקואות] שרוצה כבי לומר שהיא משאבה. אתכבד להודיעו את דעתי, שמצד ההלכה אין מניעה לפירוש זה, והגר"א[5] ג"כ[6] אין הכרח שמחק התיבה, כהבנת המפרש מ"ב, ["מנחת ביכורים", פירוש על התוספתא] אלא הוסיף תיבת "מאיליהם", לאפוקי אם באו ע"י[7] אדם, שוב לא יועיל מה שירדו למקוה ע"י הכלי, ששמה "כבולין", אע"פ[8] שאין בה תורת כלי לענין שאיבה. ואולי הצינור עשוי היה אצלם כעין פרק התחתון של רגל אדם, שנקרא כבול, לפירוש האחרון בגמ'[9] שבת נ"ד א', ופירש"י[10] שם בלע"ז[11] קויל"ה[12], והוא דומה לצינור של רכובה, שבפי ה' ד', שהכונה ג"כ כעין ארכובה, דלא כמ"ב. ויותר נח לפרש "כבולין" משאבה שע"י[13] דליים קטנים, שהם פתוחים קצת בשוליהם, באופן שאין המים נתלשים, ומ"מ[14] מדין שאיבה לא נטלו מצד עצמם, אלא שמכשיר מפני שאינן נתלשין, והם מחוברים להמעין או הנהר. וזה יותר מחוור מלפרש פומפא של דחיקת אויר, שאז א"צ[15] טעם שאינם נתלשין, כי אינם שאובין כלל. מיהו אין פירוש כ'[16] נפרך מצד זה, שיש לפרש התוס'[17] דקאי על צינור שחקקו ולבסוף קבעו דלעיל, שיש בו משום שאיבה, אלא שאם אינו נתלש י"ל[18] דאין שאיבה פוסלת, וכן יש שיטה בראשונים, ואמר שבאנטיליא [משאבה (יוונית)] שהם נתלשים השאיבה פוסלת בכל גווני, ובכבולין דהיינו צינור של משאבה ע"י לחיצה, שאין שם תלישה, אפילו כשבא דרך הצינור, כיון שאינו נתלש בכל הילוכו ממקורו, אין שאיבה פוסלת.

ונראה שמין מרחץ כזה היה נקרא "כבול", וזהו "אין רוחצין, שני אחין כאחד בכבול", פסחים נ"א א', [כבול, עיר בגליל המערבי] ודלא כפירש"י[19], אלא שהמשך המאמרים שם על מקומות, מכריע לפירש"י[20]. ואולי מתוך שבכבול היו מרחצאות מתוקנים, ע"י מכונה כזו, נקראו כאלה "כבולין" גם בשאר

מקומות. ובהיותי פה מחוסר ספרים, ולענין הכרעת המחקר הלשוני, שא"צ[21] עומק הלכה, די בזה, ע"כ[22] אקצר ואחתום.

בכבוד,

אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
3. ע"ד - על דבר
4. שבתוס' - שבתוספות
5. והגר"א - והגאון רבי אליהו מווילנה
6. ג"כ - גם כן
7. ע"י - על ידי
8. אע"פ - אף על פי
9. בגמ' - בגמרא
10. ופירש"י - ופירש רש"י
11. בלע"ז - בלשון זר (בשפה זרה)
12. קוילי"ה - מילה בצרפתית עתיקה (לעז של רש"י), לא ראשי תיבות
13. שע"י - שעל ידי
14. ומ"מ - ומכל מקום
15. א"צ - אין צריך
16. כ' - כבוד
17. התוס' - התוספות
18. י"ל - יש לומר
19. כפירש"י - כפירוש רש"י
20. לפירש"י - ל + פירש"י: פירש רש"י
21. שא"צ - שאין צריך
22. ע"כ - על כן

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ח אלול תרע"ג - יפו **נמען:** הרב יהודה לייב זלצר

הרב קוק נפגע מהחשד הכללי כלפי מי שקורא ללימוד פנימיות התורה. גדולי הקבלה צועקים שמי שמסלק את רזי התורה 'מחריב את העולם' (תיקוני זוהר), והגר"א כתב שהפרדס הוא פנימיות התורה. שני שינויים חלו בדורנו: הקלה בתנאי ההכנה, כמו שהקל הרמ"ק, משום שחלק גדול מתחלואי הדור נובע מצמאון רוחני; והכשרה מדעית רחבה בחכמות הרוחניות, שנדרשת 'בימי שלטון העט'. כשאין מענה לצמאון, החיים מייבשים והורסים. יש לדון לכף זכות, ו'דברי תורה דודים זה לזה'.

עיקרי הדברים

- חובת לימוד פנימיות התורה.
- הקלה בהכנה בגלל צמאון הדור.
- הכשרה מדעית.
- לדון לכף זכות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ח אלול תרע"ג[4]

שלו'[5] וברכה, ושנה טובה, לכבוד ידידי הרב הגאון אוצר תוי"ר[6] חכם וסופר מו"ה[7] יהודה ליב זעלצטר [הרב יהודה לייב זלצר, מרבני ירושלים] שליט"א[8], כוח"ט[9] וכט"ס[10].

מכתב כת"ר[11] עם מאמרו היקר הגיעני. סופם של דבריו ע"ד[12] החשדנות הכללית, לכל מי שבא לתבע בזמננו עלבון פנימיותה של תורה, [על דבר החשד שחשדו בכל מי שקרא בזמנו ללמוד את פנימיות התורה, הקבלה] הדאיב מאד את לבבי. וכי נעלם מכבודו, שכל גדולי הקבלה פה אחד צועקים ככרוכיה, [כעגורים (ארמית), כלומר בקול רם] שכ"ז שמסלקים מאורייתא את רזיה, ואינם עוסקים בסודותיה, מחריבים את העולם. אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש, אינון דמסלקן רזא וחוכמתא מאורייתא ומשוין לאורייתא יבשה, ["אזלו מים מני ים" (איוב יד, יא): אלה המסלקים את הסוד והחכמה מן התורה ועושים אותה יבשה (תיקוני זוהר, ארמית)] הוא מאמר מפורסם בתקו"ז[13]. והגר"א[14] בסי'[15] רמ"ו סקי"ח[16] [ביאור הגר"א לשולחן ערוך יורה דעה רמו, ד] בביאוריו השיג על רמ"א על דעתו בפירוש פרדס, [הרמ"א פירש כרמב"ם, ש"פרדס" הוא הפילוסופיה, והגר"א חלק ופירש שהוא חכמת הקבלה] שהיא כדעת הרמב"ם[17] הפילוסופיא האלהית והטבעית, אלא שבאמת היא פנימיות התורה המקובלת, וכי'[18] ע"ז[19] איך אמר אבל לא בשאר חכמות, שסיים שאין ללמוד אותן כ"א[20] באקראי, הרי עיקר קיבול שכר אין לך יותר מזה, שהוא "דבר גדולי". ["דבר גדול – מעשה מרכבה, דבר קטן – הוויות דאביי ורבא" (סוכה כח)] הרי שפשוט הוא, שמי שכבר מוכן עכ"פ[21], ע"י[22] מילוי כרסו בבשר ויין, הרי הוא קרוא לשום לימוד קבע ולא ארעי בפנימיותה של תורה. ומובן שהקביעות חייבת להיות, בבינה ובעומק בחריפות ובבקיאות, כדרך גדולת הלימוד שבהלכה ללומדים המובהקים, כ"ח וחד לפום חורפיה. [כל אחד ואחד לפי חריפותו (ארמית)]

אמנם נשתנו עלינו הענינים בשני עקרים חשובים.

העיקר האחד הוא, לעשות הנחות וקולות בעניני ההכנה שהחמירו כ"כ[23] הראשונים בה, מפני שהמדה של מילוי כרס בבשר ויין היא מדה הצריכה לשיעורים הרבה. הדורות הראשונים היו נוהגים להחמיר בה הרבה, והמקובלים היותר אדירים החלו כבר מאז להקל בזה, ולהעמיד את תוכן הדבר על מדתה של לומדות בינונית, כמפורסם מדבריו של הרמ"ק[24] בספרו "אור נערב". ובדורנו, שהעריגה הרוחנית מצד אחד מתגדלת היא בכלל, עד שאנו קובעים יסוד לומר, שהחלק היותר גדול מתחלואי הדור הוא בא מתוך צמאון בלתי-מרווה זה, לא משתבשים כ"כ אותם הנתבעים ממעמקי רוחם לצדד כדברי המקילים בזה, שהיו גדולי עולם. עכ"פ לאותם המרגישים בקרבם גם הם צמאון רוחני גדול, ומתחילים עכ"פ להרגיש שע"י[25] מילוי רוחני, של דברים גדולים קדושים אלהיים עליונים ירגישו בקרבם הרוחה אצילית, והם הם העומדים תמיד על מעמד של זירוז לעשות עיקר גדול מהתורה הנגלית והמצות המעשיות, אלא שהם חפצים שלא יסתפקו בזה לבד, מבלעדי האור הגנוז המחיה את הכל ומעודד את כל.

העיקר השני הוא לאידך גיסא, ההכשרה המדעית, כלומר הידיעה הרחבה בכל ענפי החכמות הרוחניות שהן מצרניות להחכמה האלהית, [גובלות לחכמה האלוהית] וידיעה עכ"פ באיזה צד של חשיבות ביתר החכמות. הכשר זה לא הובלט כ"כ בדורות הראשונים, כ"ז[26] שהקבלה היתה באמת חכמה עלומה, לא נכתבה ולא נתפרשה והוכרחה להמסר מפה לאוזן "מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין" [מתוך הקדמת הרמב"ן לפירושו לתורה] (הרמב"ן[27]). אז היו המוסרים כבר מכלילים את כל התמצית הנדרשת לרוממותה של הנשמה, לסיפוגה את יסודות החיים הרוחניים העליונים הללו, את כל הפרקים הנדרשים, מהחכמות הרוחניות כולן, וחלקי החכמות העולמיות הכלליות, המעורבים בזה.

אמנם בימינו, ימי שלטון העט, הלוקח הרבה את מקום הפה, אי-אפשר כלל שיוכשרו הלבבות להגיונה העליון של תורת אמת, בדעת ד', כ"א עם ההכשר המלא של כללותן של החכמות הרוחניות, שכל המקצע הרוחני שבתורה, המחקר, הפילוסופיה, המוסר, המדות, הפיוט והשירה, וחלקים רחבים מחכמת הנפש כבר הוא רצוף בזה. ונמצא שהננו נתבעים לעליה תרבותית גדולה, שהיא רצופה כולה בקדושה ובטהרה.

מהו הלימוד היסודי של חכמת האמת, אם לא הפירוש המקובל של אמונת ישראל, בכל מרום קדושתה וטהרתה, שבכל מה שהעזיבה הולכת ומתרבה, ותורה דלעילא מופרת, הולכים קוצים וברקנים וצומחים מאליהם, סביב סביב לנקודת האורה של אמונת אלהי אמת. הצמחים הרעים אינם צריכים עבודה, מתוך עצלות מעצמם הם גדלים. והדור הזה הלקוי כ"כ במחלת הכפירה, שהיא רפיון האמונה, האם אין לנו יסוד לומר, שלתשועתו אנו צריכים להרבות בתורת האמונה. וכ"ז שהארטודקסיה אומרת בעקשנות דוקא, לא, רק גמרא ופוסקים לבדם, לא אגדה, ולא מוסר, לא קבלה ולא מחקר, לא דעת העולם ולא חסידות, ועם כ"ז אנכי אחזיק את מלחמתי, נגד כל הקמים עלי מעברים, - הרי מדלדלת את עצמה, וכל האמצעים שהיא לוקחת בידה להגן על עצמה, מבלי לקחת את סם-החיים האמיתי, אור התורה בפנימיותה, הם לה לא לעזר ולא להועיל, והיא מתמלאה עי"ז[28] בקצף אין-איל, ומתמלאה מחשבות של משטמה, ומדנים, גם בינה לבין עצמה, וכחה הולך וכשל. לא חלילה על נקודת התם, קשר

הקודש של התורה והאמונה בכללות, לא על דבקותה הגדולה במצות המעשיות ובאהבת התורה הנגלית עכ"פ, אמרתי "שהיא משפיקה את עצמה בהבלי שוא ובדמיונות כוזבים שהחיים והמציאות מחריבים אותם", אלא על התולדה העניה שהיא מוציאה מידי נקודתה זו, שהיא עומדת בתוכה במצב של צמצום וקדרות, שע"פ[29] זה היא שוללת את כל הרחבת אורה, מצפוני צפונות עד גלויי גלויות, מהארת אש קודש לתפילה ברוח מלא חסון קדוש, עד הארת חכמה בחשבון ברור ממקורה של תורה ונשמת אל חי אשר בקרבנו ומזה באה התוצאה של הצמצום המקוצף, שכל תיקון עולם, וכל כח חיים מתגלה, הכל הוא נראה לה כבא לבלע אותה, להוריד עז מבטחה.

עמידתה על יסוד רעוע זה, מבלי פנות אל אשר הרו והגו כל החכמים והקדושים היותר עליונים, שבכל הדורות בישראל, וגם באדם, עד שהיא מוכרחת להאחז תמיד במלחמה שלילית לבדה, חוץ מהדבר הגלוי ומוחש, הנגלה שבתורה ובמצות לבד, שאינו יכול בשום אופן לבא ולהביא למטרתו, בכל הדורות וביותר בדורנו, כ"א ביחד עם התרחבותם של שרשיו המרובים הרוחניים, - שלילה זו היא באמת מולידה השפקה של הבלי שוא ודמיונות כוזבים, שהחיים והמציאות, הגשמי והרוחני, מחריבים אותה. ואם נבא לחשוד את כל מי שהוא טוען בעד הרוחניות של העולם, ושל התורה, שהיא באמת יסודנו הישראלי, נגד האליליות החמרנית בכל הופעותיה, - כשהוא משנן תמיד שהבסיס לכל גובה זה, לעולם מוכרח להיות, הגלוי והמוחשי "הנגלות לנו ולבנינו", - בנטיות זרות או במחלות רוח, לא נוכל למצא לנו איש ישר בעל רוח פנימי, דורש ד' באמת, שיוכל לדבר איזה רעיון לתקנת הדור. כי על מי לא יוכלו החושדים לומר כאלה.

ואנחנו רואים, שבדורות שהיו טובים מאלה, קרא הרח"ו[30] בהקדמת ספר עץ חיים את הקריאה הגדולה נגד יבשות התורה, ע"י המתגדרים רק בנגלות לבד, והתנצל על הקריאה בשם "שפחה" ו"קליפין" אל המשנה, מפני שעסק המשנה כפי פשטו אין ספק שהוא לבושין וקליפין חצונים בתכלית אצל סודות התורה הנגנזים ונרמזים בפנימיותה. כי כל פשטיה הם בעוה"ז[31] בדברים חומרים תחתונים, אמנם הם קליפין טובים למאכל, כקליפת קנה הבושם, ולכן בהיותם מבינים פשטי המשנה בהלכתה, בלתי טעות, נקראת "עץ הדעת טוב". ונסתיימה שם ההקדמה בהערתו של הגאון מוהר"י[32] צמח, ע"ד הבדלי המצבים של הדורות, "כי גילוי חכמה זאת עתה בדורות גרועים, הוא כדי שיהיה לו מגן לאחוז בלב שלם באבינו שבשמים. כי באותן הדורות (הקודמים) היו אנשי מעשה וחסידים, והמעשים הטובים היו מצילים אותם", וחתם "שהנסתרות נעשו עתה כמו נגלות, כי בדור הזה מושל הזנות ומלשינות ולה"ר[33] ושביה שבלב". א"כ[34] הרי לנו הערה של חשובי דורות, קדושי עליון, שהיא חוזרת ונתבעת מאתנו בדורנו בצורה עוד יותר בולטת. ובליטתה של צורת התביעה, הבאה מהאיחור של התשלומין של החוב, של "מאריה דחובא דדחיק", שהיא מליצה טפוסית בספר האידרא על התביעה לאורה רוחנית, הטבועה בנשמת ישראל ובעולם הכללי, וכשאין הספוק מתמלא עושים החיים את פעולתם ליבש ולהרס, ואח"כ[35] צריכה הרפואה לבא בצירופם של כמה מיני תבלין, שלא היו נדרשים כלל אם היתה הרוויית הצמאון באה בעתה בלא התנגדות.

עוד הפעם אני חוזר, ידידי, טוב למעט בחשד על שלומי אמוני ישראל, ת"ח[36] שוקדי תורה, המתכונים רק להועיל. וכבר צווחו ע"ז קמאי דקמאי, שחובת הוי דן את כל האדם לכף זכות סובבת היא ג"כ[37] את הירודים שבעם, וק"ו[38] ליחידי הסגולות, עכ"פ באיזה דרגא שנתארם. ובמקום הטלת מומין וראיית פגמים, יותר טוב ללמוד ולשנן את אותם הענינים עצמם שאודותם אנחנו מדברים. ולא יפול לב אדם לומר, שמקצע אחד שבתורה ידחוק את רגליו של השני' כי ד"ת[39] הם רעים זה לזה ודודים זה לזה, וכ"א ממלא את אורו של חבירו.

והנני חותם בצפיית ישועה וברכת כוח"ט, ידי"ע[40],

הק' אברהם יצחק ה"ק

באה"ר[41] אדר"ש[42] רב רחימן הגאון רידב"ז[43] שליט"א, ואברכו ברפו"ש[44] בקרוב בתושח"י[45], ובכוח"ט[46] בספר החיים עם צדיקים גמורים לאוי"ט[47]. כנה"ר[48] ונפש ידידו המתפלל בעדו לטובה, כל היום יברכנהו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. שלו' - שלום
6. תוי"ר - תורה ויראה
7. מו"ה - מורנו הרב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. כוח"ט - כתיבה וחתימה טובה
10. וכט"ס - וכל טוב סלה
11. כת"ר - כבוד תורתו
12. ע"ד - על דבר
13. בתקו"ז - בתיקוני זוהר
14. והגר"א - והגאון רבי אליהו מווילנה
15. בסי' - בסימן
16. סקי"ח - סעיף קטן י"ח
17. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
18. וכ' - וכבוד
19. ע"ז - על זה
20. כ"א - כי אם
21. עכ"פ - על כל פנים
22. ע"י - על ידי
23. כ"כ - כל כך
24. הרמ"ק - רבי משה קורדובירו
25. שע"י - שעל ידי
26. כ"ז - כל זה
27. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
28. ע"ז - על ידי זה

29. שע"פ - שעל פי
30. הרח"ו - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות ח, ו (למשל: חיים + וולף) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
31. בעוה"ז - בעולם הזה
32. מוהר"י - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
33. ולה"ר - ולשון הרע
34. א"כ - אם כן
35. ואח"כ - ואחר כך
36. ת"ח - תלמידי חכמים
37. ג"כ - גם כן
38. וק"ו - וקל וחומר
39. ד"ת - דברי תורה
40. ידי"ע - ידידו עוז
41. באה"ר - באהבה רבה
42. אדר"ש - אחר דרישת שלום
43. רידב"ז - רבי יעקב דוד בן זאב
44. ברפו"ש - ברפואה שלמה
45. בתושח"י - בתוך שאר חולי ישראל
46. ובכוח"ט - ובכתיבה וחתימה טובה
47. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
48. כנה"ר - כנפשו הרמה

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתקכב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ד מרחשון תרע"ט - לונדון **נמען:** הרב שמואל דוד מנדלסון

מאמרו קולע למגמת ההסתדרות, ו'אין קץ להעמקתם של דברים'. הם צריכים תחייה פנימית שתהיה נשמה לתחייה החיצונה, והתקווה היא בצעירי תלמידי החכמים. בהלכה: אין לדמות דין 'הוחזק כפרן' לקיום דברי העדים, כי עיקרו כשאמר 'פרעתי' אחר כך. זו תקנת חכמים מטעם אומדנא, ולא פסלות (על פי הסמ"ע, קצות החושן, הגר"א ובעל המאור בבבא מציעא).

עיקרי הדברים

- תחייה פנימית כנשמה לחיצונה.
- צעירי תלמידי החכמים.
- הלכה: הוחזק כפרן.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], י"ד מ"ח[2], עטר"ת[3], לונדון. [י"ד במרחשוון תרע"ט (1918)]

כ'[4] ידידי היקר הרב החו"ב[5] שנון ונעלה מאד מו"ה[6] שמואל דוד מענדעלסאהן [תלמיד חכם צעיר בלונדון, שכתב מאמר ל"דגל ירושלים"] שליט"א[7]. מכתבו היקר עם מאמרו הגיעני, ובכלל קולעים דבריו למגמתנו, ביסוד הסתדרותנו הקדושה. ["דגל ירושלים", התנועה שייסד הרב קוק בלונדון] אמנם אין קץ להעמקתם של דברים, ובירור טוהר ההרגשות הקדושות, שהן ראויות כעת לצאת בהתגלות רבה, מלב כל השרידים אשר ד' קורא, להחיות את עמנו תחיה קדושה, תחיה פנימית, כדי שתהי'[8] משמשת לנשמה אל התחיה החיצונה, אשר עינינו רואות אותה, עם אורותיה וצלליה. והדברים כולם אשר יתבררו ויתלבנו ע"י[9] כחות חכמי לב, טהורי דעה, דורשי ד' בכל לבבם, הם הם לשד החיים התאוריים של הסתדרותנו.

ע"כ[10] קרואים ללימוד ועיון, להעמיק ולהקשיב, הננו כולנו. וגדולה היא תקותנו על הכוחות היותר טובים, שבצעירי ת"ח[11] שבדור, שבתוכם ימנה ידידי. חזקו ואימצו, וצור ישראל יהי'[12] בעזרנו לרומם נס קודש על הרי ישראל, ולפאר הדרת תורת אמת, תורת ד' תמימה בכל עוז וכבוד. דבריו בד"ת[13] נאמרים הם בשכל טוב, וא"א[14] לי כעת להאריך מרוב הטרדא. אבל לאמתת הענין א"א[15] ליחש דין הוחזק כפרן [מי שהוכח בבית דין שכפר בממון בטענת שקר, ולכן אינו נאמן עוד בשבועה באותו עניין] לקיום דברי העדים, שהרי עיקר הדין של הוחז"כ[16] הוא כשאמר פרעתי אח"כ[17], שאין כאן הכחשה לעדים כלל, דאל"ה[18] הר"ז[19] בכלל כ"ה לא לויתי כאומר לפ"ד[20], ["כל האומר לא לויתי – כאומר לא פרעתי דמי" (שבועות מא)] וכדי הסמ"ע[21] ["ספר מאירת עיניים" לר' יהושע פלק, על חושן משפט] במקומו, ופשוט הוא, ועיקר ד' הקצה"ח[22] ע"ד[23] הראב"ד[24] ["קצות החושן" לר' אריה לייב הכהן הלר, על דברי הראב"ד] הוא מפני שבעסק זה גם בעדים הוחז"כ, ומה שצריכין שיהי'[25] דוקא בב"ד[26] הוא כדי שיהי' מוחז"כ[27] גם לעסק אחר, כמש"כ[28] בבי' הגר"א[29] [ביאור הגר"א על השולחן ערוך] דמש"ה[30] אי' בגמ'[31] דלא הוחז"כ לעסק אחר, אבל בעסק זה גם ע"פ[32] עדים הו"כ[33], ואין ענין של הוחז"כ נוגע כלל לפסלנות, וכלשון בעל המאור בפ"ק[34] דב"מ[35], [המאור, בבא מציעא פרק א] שכ'[36] ואינו חשוד

בכך לא על הממון ולא על השבועה, אלא צ"ל[37] שהוא תקנת חכמים, מטעם אומדנא, כשראו שהוא מתאמץ בטענות שקר על ממון זה, לטול ממנו את נאמנותו בזה הפרט דוקא ולא אמרו דבריהם כ"א[38] כשהוכחש בטענותיו, ולא בענין גזילה קודמת שי"ל[39] שחזר בתשובה, ורוצה לתקן את מעוותו, אבל בטענות לא ראינו ממנו שמתחכם בשקר.

ואין דנין ד"ס[40] מד"ס[41]. זהו בירור הענין במהות הו"כ. וא"א לי בשו"א[42] להאריך כעת.

והנני בזה חותם בברכה וכ"ט[43] כנה"י[44] ונפש ידידו מוקירו ומכבדו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. מ"ח - מרחשון
3. עטר"ת - השנה תרע"ט (1918/1919) - כתובה במילה "עטרת"
4. כ' - כבוד
5. החו"ב - החריף ובקי
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. שתהי' - שתהיה
9. ע"י - על ידי
10. ע"כ - על כן
11. ת"ח - תלמידי חכמים
12. יהי' - יהיה
13. בד"ת - בדברי תורה
14. וא"א - ואי אפשר
15. א"א - אי אפשר
16. הוחז"כ - הוחזק כפרן
17. אח"כ - אחר כך
18. דאל"ה - דאי לאו הכי
19. הר"ז - הרב רבי שם שמתחיל באות ז (כגון זאב / זלמן / זכריה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
20. לפ"ד - לפי דעתי
21. הסמ"ע - הסמ"ע - ספר מאירת עינים
22. הקצה"ח - הקצות החושן
23. ע"ד - על דבר
24. הראב"ד - רבי אברהם בן דוד
25. שיהי' - שיהיה
26. בב"ד - בבית דין
27. מוחז"כ - מוחזק כפרן
28. כמש"כ - כמו שכתב
29. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
30. דמש"ה - דמשום הכי
31. בגמ' - בגמרא
32. ע"פ - על פי
33. הו"כ - הוחזק כפרן
34. בפ"ק - בפרק קמא (הפרק הראשון)
35. דב"מ - דבבא מציעא

36. שכ' - שכבוד
37. צ"ל - צריך להיות
38. כ"א - כי אם
39. שי"ל - שיש לומר
40. ד"ס - דברי סופרים
41. מד"ס - מדברי סופרים
42. בשו"א - בשום אופן
43. וכ"ט - וכל טוב
44. כנה"י - כנפשו היקרה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ו טבת תר"פ - ירושלים **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

הדרכה בהוראת התלמוד: לעבור על הסוגיא ברש"י ובתוספות, אחר כך בראי"ש, בריי"ף ובמפרשיו, ואחר כך ברמב"ם, בשולחן ערוך ובמפרשיהם; להזכיר לתלמידים את חילוקי השיטות; לעיין בביאור הגר"א; ולהתרגל לכתוב את תמצית הסוגיא, גם בלי חידוש. אם התלמידים בני קבלה, ירגילם 'במהלך של רעיון אצילי'. בירושלים 'העניינים... תוססים לטובה', ואולי יתקרבו גם רחוקים. בתו בתיה מעתיקה את המכתבים.

עיקרי הדברים

- סדר לימוד הסוגיא.
- חילוקי שיטות.
- כתיבת תמצית.
- התקרבות רחוקים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה. ירושלם ת"ו[1]. יום ט"ו לחדש טבת תר"פ[2]

בני יקירי [הרצי"ה, ששימש אז מורה בבית המדרש למורים "נצח ישראל" בפתח תקוה] שליט"א[3] ב"ה[4] שנשמחנו במכתביך היקרים, ת"ל[5] על מצב הרגיל שלנו בבריאות, יכונן ד' ברחמיו את כל מעשינו לברכה בטובו הגדול. הנני מחכה להודע ממך בפרטיות איך נסתדרת, ואם החלות בהגדת השיעור ואיך הנך מוצא את הסיפוק הנפשי שלך בעבודתך, ניחל לחסדי השי"ת[6] שהכל יהי'[7] כשורה, ונעתיר לרצון קדשו שיעודדנו בדעה צלולה. ובנהורא מעליא [ובאור עליון (ארמית)] ובחיים של זרוזי [גרמא] למען שמו ולמען עמו ונחלתו. התחזק בני יקירי, ברוח נכון, בהרחבת דעה ובהתעודדות רוח, בהסדר של הלימוד התלמודי. ראה שתשים לבך אל הדברים אשר דברנו בעת שנפרדת מאתנו, יתן ד' לטובה ויזכנו להתראות בחדות לב ונועם ד', לעבור על הסוגיא הנלמדת בדיוק הראוי, בתחילה ע"פ[8] רש"י[9] ותוס'[10], ואח"כ[11] בהרא"ש[12] והריי"ף[13] ומפרשיו. ואח"כ לעיין בד' הפוסקים באותו ענין. ברמב"ם[14] ומפרשיו ובד' השו"ע[15] ומפרשיו. ובעת הלמוד עם הצעירים, להזכיר עד כמה דאפשר חלוקי השיטות, וענפיהם הראשיים. ומה טוב אם תעבור על ביאורי הגר"א[16] [ביאורי הגאון מווילנה על השולחן ערוך] באלה הענינים, ומה טוב יהיה אם תתרגל להניח על הכתב את תמצית הסוגיא וחלוקי שיטותיה אפילו בלא חדוש, וק"ו[17] כשיזדמן הדבר, כאשר אקוה, שיולדו לך הערות וסברות מחודשות בעה"י[18], ואם יהיו הצעירים בני קבול, בטח תרגילם במהלך של רעיון אצילי, והרגשת קודש עדינה, ואהבת המדע הרוחני באור תורה ודעת קודש.

פה הענינים הולכים ותוססים לטובה בעה"י, יוכל להיות שיתקרבו קצת גם לבבות רחוקות, נקוה שהכל יהי' לטובה. דר"ש[19] יקירנו, ר'[20] יונה ופרידא ובתי' שי'[21]. ושלו'[22] ד"ר[23] לוין [ד"ר בנימין מנשה לוין, מנהל "נצח ישראל"] ושרירא נ"י[24]. חושב אני שפרטי דברים תודיע לך בתי' תחי'[25], היא מעתקת את

המכתבים בדיוק ב"ה, והנני חותם בברכה, בצפיית ישועה ויחול הצלחתך בכט"ס[26], אביך קשור באהבתך כה"י[27], אברהם יצחק הכ"ק[28] ד"ש[29] מהורינו היקרים שליט"א הנ"ל[30].

---

1. ת"ו - תבנה ותכונן
2. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. ב"ה - ברוך השם
5. ת"ל - תודה לא-ל
6. השי"ת - השם יתברך
7. יהי' - יהיה
8. ע"פ - על פי
9. רש"י - רבי שלמה יצחקי
10. ותוס' - ותוספות
11. ואח"כ - ואחר כך
12. בהרא"ש - ברבנו אשר
13. והרי"ף - ורבי יצחק אלפסי
14. ברמב"ם - ברבי משה בן מימון
15. השו"ע - השולחן ערוך
16. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
17. וק"ו - וקל וחומר
18. בעה"י - בעזרת השם יתברך
19. דר"ש - דורש שלום
20. ר' - רבי
21. שי' - שיחיה
22. ושלו' - ושלום
23. ד"ר - דוקטור
24. נ"י - נרו יאיר
25. תחי' - תחיה
26. בכט"ס - בכל טוב סלה
27. כה"י - כנפשו היפה
28. הכ"ק - הכבוד קדושת
29. ד"ש - דרישת שלום
30. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אמד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט תמוז תר"פ **נמען:** הרב ש"ז סלונים, יפו

לימוד חב"ד, המאיר את תורת הבעש"ט, גדול ונשגב, אבל אין להסתפק במקצוע אחד גם בחלק הרוחני: כמו שבהלכה לומדים מכל השיטות, יש ללמוד גם את החוקרים האלוהיים, את כל שיטות המקובלים ואת דרכי הגר"א ותלמידיו. מהשתלבות הרעיונות 'יתנוצץ אורו של משיח', ויחידי סגולה יתחילו, וזו תהיה 'עטרת התפארת' של התחייה והיסוד לתוכן הפוליטי.

עיקרי הדברים

- שבח לחב"ד.
- לא להסתפק בשיטה אחת.
- שילוב כל השיטות.
- יחידי סגולה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], [להרש"ז[2] סלונים ביפו] - יט' תמוז תר"פ[3]

שלום וברכה, תודה רבה על מכתבו היקר, בתשובתו על שאלתי את נבוני דבר, ע"ד[4] תחית הקדש. [על דבר תחיית הקודש, ההתעוררות הרוחנית] אמנם גדול ונשגב הוא הלמוד במקצוע החב"ד[5]. [בתורת חסידות חב"ד] המקצע המחכים והמאיר ביותר את תורת הרב קדוש ישראל הבעש"ט[6] נ"ע[7], שבודאי לגאולה הוכן. אמנם אני רגיל תמיד להעיר את גדולי עמנו, שלא להסתפק רק במקצוע אחד, גם בחלק הרוחני שבתורה, כמו שאין אנו מסתפקים בחלק המעשי רק בדרך אחד ובשיטה אחת. וסדרי למודינו ההלכותיים מרכבים הם מכל השיטות של רבותינו הראשונים והאחרונים, כמו כן ממש מוכרח להיות במקצע הרוחני, יחד עם המקצע של החב"ד צריך לשנן את חכמת חכמינו הקדמונים, החוקרים האלקיים, [חכמי ישראל שעסקו בחקירה ובפילוסופיה, כרס"ג והרמב"ם] עד הדורות האחרונים. וכן כל שיטות המקובלים וכל ארחות גלויי הרזים של הגר"א[8] ז"ל[9] ותלמידיו. [דרכו של הגאון מווילנא ותלמידיו בתורת הסוד] וע"י[10] השתלבות הרעיון והרחבתו יצא אור גדול לקדושה ולגבורה ולדרכי שלו'[11] בכללות האומה, ומכל הרוחות יחד יתנוצץ אורו של משיח בהתחלת-הופעותיו, להאיר את דרכי תחיתנו. ואם אין כל כשרון מוכשר לכך, צריכים אנו שיחידי הסגולה אשר חלק להם ה' בינה, יהיו המתחילים בדרך הקדש הזאת. וע"י ביטוי האורות מעברים שונים יצאו כלי-חפץ למעשה, [כלים מועילים למעשה] וחכמת עולמים תופיע על ת"ח[12] שבא"י[13], לבאר בשפה ברורה את דרך הקדש בעד כל ישראל, ולהופיע ג"כ[14] מאורי אורים, בעד כל העמים כלם ללכת באור ה'.

ותהי'[15] פעולת קדש זאת עטרת התפארת של כל התחי'[16] הלאמית, והאבן היסודי שעליו יבנה כל התכן הפוליטי אשר לישראל בא"י[17]. וכמש"כ[18] והלכו גוים לאורך [ישעיהו ס, ג] וגו'[19]. והנני בזה ידי"ע[20].

1. ב"ה - ברוך השם
2. להרש"ז - להרב רבי שמות שמתחילים באותיות ש, ז (למשל: שמואל + זאב) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
3. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)

4. ע"ד - על דבר
5. החב"ד - החסידות חב"ד (חכמה בינה דעת)
6. הבעש"ט - הבעל שם טוב
7. נ"ע - נשמתו עדן
8. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
9. ז"ל - זכרונו לברכה
10. וע"י - ועל ידי
11. שלו' - שלום
12. ת"ח - תלמידי חכמים
13. שבא"י - שבארץ ישראל
14. ג"כ - גם כן
15. ותהי' - ותהיה
16. התחי' - התחיה
17. בא"י - בארץ ישראל
18. וכמש"כ - וכמו שכתב
19. וגו' - וגומר (וכן הלאה בפסוק)
20. ידי"ע - ידידו עוז

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אריד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ב אדר תרפ"ד - ירושלים **נמען:** הרב משה אוסטרובסקי

שבח לספרו על המידות שהתורה נדרשת בהן; יש צורך בספרים כאלה מתלמידי חכמים יראים, ללימוד הצעירים. הערות: על 'עין תחת עין' - המהרש"ל ביש"ש חולק על הרמב"ם; 'הלכות לא תשתנינה' מקורו בירושלמי מגילה, ולפי הראב"ד הביטול הוא רק לעניין קריאה ברבים; השיעורים כהלכה למשה מסיני (בבלי וירושלמי); 'ע"ב זקנים' כהגהת הגר"א, ויסוד 'אין בית דין מבטל דברי בית דין חבירו' כפתרון לחתימת המשנה והתלמוד.

עיקרי הדברים

- שבח לספר.
- צורך בספרי יסוד לצעירים.
- הערות בהלכה ובמסורה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1]. ירושלם, י"ב[2] אדר, תרפ"ד[3] [י"ב באדר תרפ"ד (1924)]

ידידי היקר הרב המאור הגדול לתורה ולתעודה. אוצר חכמה ויראה טהורה מו"ה[4] משה אוסטרוכסקי [הרב משה אוסטרובסקי (המאירי), מחבר "המידות לחקר ההלכה"] שליט"א[5].

אהובי, בשמחת לב ראיתי את האור כי טוב. קונטרסיו היקרים, מספרו המפאר למדותיה של תורה. שהואיל כת"ר[6] להציגם לפני, עונג רב שבעתי מדי עברי על אחדים מהם, אמנם בחפזון, מפני רבוי טרדותי, ביחוד באלה הימים. אבל בכל לבי אברך את ד' על אשר נתן בלב חביבי לעבוד את העבודה החשובה ה הצריכה מאד לשעתה. כי החובה הקדושה, לבא לעזרת צעירי דורנו. אלה השרידים המקדישים את ימיהם ללמוד תורתנו הקדושה, לסלול לפניהם את הדרכים על ידי מסלות ישרות בדרכי התורה - גדולה היא מאד בימינו אלה, ימי הטרדות והדרישות השונות, המיטלות בהכרח הרבה פעמים גם על אותו החוג הנועד לשקידתה של תורה. ומאד ערגה נפשי שעבודת הסדור והברור של יסודי התורה, ומפתחות מנעליה, מבואיה וכלליה, תעשה על ידי תלמידי חכמים נאמנים, עמלי התורה מנעוריהם המחונכים על ברכי תלמידי חכמים, ומעוטרים ביראת שמים, ואמונת אומן, צדיקים החיים באמונתם, באופן שהספרים אשר יתחברו סוגים האלה, שהם מסוגננים בסגנונה של חכמת ישראל, בדורנו, אבל בעקרם הם הם גופי תורה, וכמה הלכתא גברוותא למסבר קראי וסוגיות. איכא למגמר מינייהו, יהיו נקבעים, ללמודים של שעות הגונות אצל התלמידים שוקדי דלתות תוה"ק[7], לישר את שכלם, ולהרגילם בידיעות כלליות, והשקפות זכות ומקיפות בעקרי תורה ויסודי ההלכות, ולא ימצאו בהם שום דופי של דעות חצוניות וזרות, הנוטות מארחות יושר ואמתה של תורה.

ואפריון אמטי לכת"ר[8], גברא דמריה סייעיה, לעסוק במקצע הגדול הזה של המדות שהתורה נדרשת בהן בשום שכל, בחכמת לב, בחריפות ובקיאות מצורפת לבקורת ישרה ערוכה ושמורה באמונה רבה,

וביראת ד' טהורה. ולחבת דבריו אעיר הערות קצרות אחדות: במש"כ[9] במבוא - פ"א עמ' ה' - ע"פ[10] שיטת הרמב"ם[11] שחובל בחבירו שמשלם ממון, ואין המקרא עין תחת עין כפשטיה. שהוא מכלל הלכה לממ"ס[12] בפירוש הכתוב. [הלכה למשה מסיני] אמת שזוהי דעת הרמב"ם, אבל ראוי להעיר שמהרש"ל[13] ביש"ש[14] ר"פ החובל ["ים של שלמה" למהרש"ל, על בבא קמא פרק "החובל"] חולק על הרמב"ם בזה, וס"ל[15] שעיקר הדבר חבורה תחת חבורה ג"כ[16] צריך להיות ממש, והלא מקרא מלא הוא "רק שבתו יתן ורפא ירפא". [שמות כא, יט] א"כ[17] העיד הכתוב שהחובל צריך לשלם ממון וכתב שם דדחיית הגמ'[18] בענין סליק בשרא היא, הוי רק לברר יותר ולא לדחות הראי'[19], ובאמת הדרשות מספיקות גם בלא הקבלה, לדעתו. בסי'[20] ג' - עמ' י' - שהלכות לא תשתנינה שהביא מדברי הרמב"ם, הנה מקור הדברים הוא בירושלמי פ"א דמגילה ה"ד. [ירושלמי מגילה א, ד] ושם איפלגו ריו"ח[21] ורשב"ל[22], דריו"ח[23] אמר דנו"כ[24] בטלים לע"ל[25] וחמשה חומשי תורה אינם בטלים. ורשב"ל אמר דאף מגילת אסתר והלכות אינן בטלות, וצ"ע[26] למה פסק הרמב"ם כרשב"ל[27] נגד ריו"ח וכן סתם כותי' בספ"ב[28] דמגילה. [רמב"ם, הלכות מגילה ב, יח]

ולפי"ד[29] הראב"ד[30] בהשגה כל ענין הבטול היינו לענין חיוב הקריאה בצבור, וי"ל[31] דה"ה בהלכות לענין חובת הקריאה ברבים, שיהיו דורשין הלכות פסח בפסח וכו'[32], ולע"ל[33] שתמלא הארץ דעה את ה', [על פי ישעיהו יא, ט] והכל יהיו בקיאים בהלכות ולא ילמדו איש אחיו לדעת את ד' כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם, [על פי ירמיהו לא, לג] אז לא יהי'[34] מקום לדרוש הלכות ברבים. וע"כ[35] כו"ע[36] ס"ל[37] דהלכות אינן בטלות לעולם, כדכתיב הליכות עולם לו. [חבקוק ג, ו; ודרשו (מגילה כח): "אל תקרי הליכות אלא הלכות"] וכנראה שכ"ה הבנת המגיה שם בדי הרמב"ם, דגם הוא אזיל בשיטת הראב"ד. ומה שהזכיר שיעורים הללמ"ס[38], כ"ה ודאי דעת הבבלי בפשיטות. וכשרצו לומר ביומא דף פ' ע"א[39] ב"ד[40] של יעבץ תקנום דחו דשכחום וחזרו ויסדום, אבל בירושלמי דפ"ק[41] דפאה ה"א [ירושלמי פאה א, א] פריק בפשיטות. אי"ר[42] יונה וכל השיעורים לא חכמים הוא שנתנו, ואמר דריו"ח הוא כדעתי' דסבר כל השעורים הלכה לממ"ס ופליגי התם אי חזר בי' ריו"ח מסברא זו. או לא חזר בי'. ופשוט דהרמב"ם[43] פסק כשטת הבבלי, נגד פלוגתא דירושלמי שאינה מוכרעת שם. מש"כ[44] בסוף המבוא, - פ"א עמ' ט"ו - שגדר דברי סופרים שיהי'[45] כמו דאורייתא אינו יוצא מהדרשות והמדות שהתורה נדרשת בהן כי"א[46] עד שתבוא ע"ז[47] הסכמת ב"ד הגדול. אין לזה מקור.

ומש"כ[48] מהקדמת הרמב"ם ליד החזקה, שכתב והסכימו עליהן ב"ד הגדול, לא כתב כן על גדר דברי סופרים וערכם, כ"א על מה שהי'[49] נהוג לכתוב לזכרון לדורות מתורה שבע"פ[50] לפני כתיבת המשנה, שלא היו כותבים במגילת סתרים. כ"א הדברים המוסכמים מב"ד[51] הגדול. וטעם הדבר נראה שכ"ז שלא הסכים ע"ז ב"ד הגדול הלא קרוב השנוי לבא ע"י[52] שיחלוק ע"ז ב"ד אחר, ולא היו כותבים בזה דבר מוחלט לדורות, אע"פ[53] שמצד הדין כל דרשה שכל חכם דורש מן התורה ודעתו ברורה שכך הוא כשהוא ראוי להוראה כבר הוא בכלל דברי סופרים אע"פ שיצוייר ע"ז מחלוקת, שהרי גם בהסכמת ב"ד הגדול יש ג"כ ציור שיבא ב"ד אחר ויחלוק. שהרי לגבי דברים שנלמדים מדרשות ודרכי המדות, והכרעת הסברא ע"ז נאמר אין לך אלא שופט שבימיך. [ראש השנה כה, על פי דברים יז, ט: "ואל השפט אשר יהיה בימים ההם"] ומ"מ[54] כ"ז[55] שלא נחלקו ע"ז ה"ז[56] נדון בכל חומר דברי סופרים כיון שיוצא מלמוד הכתובים ודרכי

המדות שהתורה נדרשת בהן. והי"ה[57] כשכל חכם ראוי להוראה למד למודים ע"פ דרכו בתורה, כי"ז שלא נחלקו עליו אחרים ה"ז בכלל דברי סופרים, וא"צ[58] להסכמת ב"ד הגדול להכניסם בכלל דברי סופרים.

אמנם דרכי לפרש את המשנה דעדיות פ"א מ"ה. ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין, שאם יראה ב"ד את דברי המרובין ויסמוך עליו שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין שהקשור של שאין ב"ד יכול, קשה מאד, כמו שדייקו בזה המפרשים. ונראין הדברים ששנו לנו חכמים בזה כלל גדול בסדרי הוראה לדורות, שאע"פ[59] שחלוק גדול יש בין הסכמות וגזירות להוראות של דינים היוצאים מדרכי הלמוד והדרשות, כמבואר בדברי הרמב"ם בפ"ב מה' ממרים [רמב"ם, הלכות ממרים ב, א–ב] שתקנות והסכמות, ע"ז נאמר אין ב"ד יכול לבטל את דברי ב"ד חברו אא"כ[60] גדול ממנו בחכמה ובמנין ודברים היוצאים מלמודים ודרשות וסברא. ע"ז נאמר אין לך אלא שופט שבימיך, אבל כאן חדשה לנו המשנה, שזה הדין של האפשרות להורות באופן אחר ממה שהסכים ב"ד הגדול, לא נאמר כי"א כאשר הוכרע אז הדבר ע"פ הרוב ומיעוט ועכ"פ[61] יחיד הי'[62] נמצא שדעתו לא הסכימה ע"ז. שרק אז יוכל ב"ד אחר באיזה דור מאוחר ג"כ להכריע כדעת המיעוט או היחיד אם דעתו נוטה לכך. וע"ז[63] נאמר אין לך אלא שופט שבימיך. והכרעת הרוב שבדור הקודם, איננה יכולה להכריע את הכרעת הרוב, וק"ו[64] את הסכמת כל הב"ד[65] שבדור המאוחר אע"פ שאיננו גדול מהראשון בחכמה ובמנין.

אבל אם היתה ההסכמה להוראה הזאת בב"ד[66] הגדול ע"פ דעת כולם, אז אע"פ שהדבר בא בדרך של למוד ודרשות נקבעה הלכה זו כאילו היתה הסכמה של תקנה, שכבר חל עליה הדין שאין בית דין יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. וזאת היא כונת המשנה כפשוטה, ולמה מזכירים דברי היחיד בין המרובין, הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין וזהו בודאי נוהג גם ברוב דיני תורה שהם דברים היוצאים מהלמודים והדרשות ודרכי הסברות, שאם יראה ב"ד את דברי היחיד יסמוך עליו כשדעתו תהיה מכרעת לכך, אע"פ שלא יהי' גדול בחכמה ובמנין מב"ד הראשון, וזה יוכל להיות רק אם הוכרעה הלכה זו ע"פ רוב דעות. ויחיד עכ"פ[67] נחלק עליהם אז, אבל אם דעת כולם הסכימה בהלכה זו. אז נקבע עליה דין תקנה, ולא גרעה מכל גזירת חכמים שלא באה מלמודים ודרכי הדרשה של תורה, חל ע"ז הכלל שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. ובארתי בזה לשון המשנה (זבחים י"א ב') אמר שמעון בן עזאי, מקובל אני מפי שבעים ושנים זקן, ביום שהושיבו את ר"א ב"ע[68] בישיבה שכל הזבחים הנאכלין שנזבחו שלא לשמן כשרין, ובגמ'[69] שם י"ב ע"ב[70], למה לי למתני שבעים ושנים זקן, דכולהו בחדא שיטתא הוו קיימי.

ורש"י[71] העתיק למה לי למתני זקן, והשמיט את התיבות שבעים ושנים. ופרש עפ"ז[72] בכונת הגמרא, ליתני זקנים, ויש לשאול ע"ז, דלא שייך להקשות למה לי למיתני, על דיוק של תיבה אחת שהיא מתאימה ע"פ דקדוק הלשון כרגיל במקרא לומר, חמש מאות איש, ולא אנשים וכיו"ב[73]. וגם הוא יותר דרך קצרה, שראוי לשנות לתלמידו כרפ"ק[74] דפסחים חוץ ממה שאינו מתאים לגירסא שלפנינו, גם יש להתבונן לאיזה מטרה רצה בן עזאי להשמיענו שכולם בחדא שיטתא הוו קיימי. ולפי דברינו הדברים

מאירים שהוא רצה להורות בעדותו שהיא הלכה קבועה שאין שום ב"ד יכול לחלוק עליה, כ"א כשיהיה גדול מהם בחכמה ובמנין, וכאשר ידע שהיתה אז הסכמת כל הב"ד, ולא היה שום יחיד חולק ביניהם.

ע"כ[75] פירש את המנין שבעים ושנים, והדבר מבואר יותר, כאשר המנין היותר גדול לב"ד[76] הוא שבעים ואחד. כמפורסם וכדברי הרמב"ם בפ"ח מהלכות ממרים שהקשה מטעם זה על הדין של גדול במנין. דהיכי משכחת לה מאחר שהב"ד[77] היותר גדול הוא רק של שבעים ואחד, וכשפירט שבעים ושנים והוסיף כזה אחד על המנין, רצה להורות בזה שלא הכרעת רוב היתה כאן, כ"א הסכמת כולם עד אחד וזהו מכוון עם דברי הגמ' דע"ז ע"ב א', "כדשיימו בתלתא אפילו תרי מגו תלתא, כדשיימו בארבעה, עד דשיימו כולהו ארבעה", וכמו שפירש"י[78] שם דכיון דנחית לדעות להרבות יותר מכדי ב"ד, עד דאמרי כולהו. ומפרשת הגמרא דמשו"ה[79] אמר שב"ע[80]:שבעים ושנים זקנים להורות שכולם הסכימו בדעה אחת ושיטה אחת ונחית לדעות יותר משיעור ב"ד היותר גדול שבעים ושנים. וי"ל דבאמת היתה הגרסא הראשונה זקנים, אלא מפני שהבינו בדברי הגמרא, שהענין של למה לי למיתני הכי בהתאמה לחדא שיטתא, מכריח הוא לנסח זקן ונשארה הגרסא זקן, ורש"י השמיט בשביל כך, את התיבות שבעים ושנים בהעתקת דברי הגמרא.

והנה בפ"ג דידים משנה ה' בדין שיר השירים וקוהלת מטמאין את הידים, ובפ"ד[81] משנה ב' בדין זה עצמו של הזבחים הנאכלים שנזבחו שלא לשמן. כתוב במשנה שלפנינו כמו בגמרא דזבחים מקובלני מפי שבעים ושנים זקן, והגר"א[82] הגיה בשניהם באליהו רבא. וכתב מפי ע"ב זקנים גרסינן והדברים מבוארים שכיון ברוח קדשו לכל מה שכתבנו בגרסא ובטעמא, וביסוד השיטה של אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו, עם הקשר של משנתנו בעדיות, ולמה מזכירים דברי היחיד בין המרובים, הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובים אלא שאם יראה ב"ד דברי היחיד ויסמוך עליו, שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, ולמדנו מזה כלל גדול בסדרי הוראה בתורה שבע"פ. ומכאן פתרון גדול ליסוד החתימות של המשנה ושל התלמוד שהעיר ע"ז בכ"מ[83] הלכות ממרים שם. ידידי, הרבה הערות היה ראוי לי לכתב על דבריו הנחמדים בכל מרחבי ספרו היקר, אבל הלא יודע יקירי, כמה הזמן אינו מוכשר כעת לפני להחלץ מהמניעות המקיפות אותי, ויקבל נא את המועט כמרובה, לאות אהבה וחבת קודש.

והשי"ת[84] יזכנו לראות ברוממות קרן ישועה לעם ד' ותורתו וארצו הקדושה, ומציון תצא תורה ואורה, לכל בית ישראל, ולכל אפסי ארץ בב"א[85] כנה"ר[86] ונפש ידי"ע[87] דוש"ת[88] באה"ר[89]

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. י"ב - שנים עשר (12)
3. תרפ"ד - השנה תרפ"ד (1923/1924)
4. מו"ה - מורנו הרב
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. כת"ר - כבוד תורתו
7. תוה"ק - תורתנו הקדושה

8. לכת"ר - לכבוד תורתו
9. במש"כ - במה שכתב
10. ע"פ - על פי
11. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
12. לממ"ס - למשה מסיני
13. שמהרש"ל - שמורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות ש, ל (למשל: שמואל + לוי) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
14. בישי"ש - בים של שלמה
15. וס"ל - וסבירא ליה
16. ג"כ - גם כן
17. א"כ - אם כן
18. הגמ' - הגמרא
19. הראי' - הראיה
20. בסי' - בסימן
21. ריו"ח - רבי יוחנן
22. ורשב"ל - ורבי שמעון בן לקיש
23. דריו"ח - דרבי יוחנן
24. דנו"כ - דנושאי כלים (מפרשי השולחן ערוך)
25. לע"ל - לעתיד לבוא
26. וצ"ע - וצריך עיון
27. כרשב"ל - כרבי שמעון בן לקיש
28. בספ"ב - בסוף פרק ב
29. ולפי"ד - ולפי דעתי
30. הראב"ד - רבי אברהם בן דוד
31. וי"ל - ויש לומר
32. וכו' - וכולי (וכן הלאה)
33. ולע"ל - ולעתיד לבוא
34. יהי' - יהיה
35. וע"כ - ועל כן
36. כו"ע - כולי עלמא (הכל מסכימים)
37. ס"ל - סבירא ליה
38. הללמ"ס - הלכה למשה מסיני
39. ע"א - עמוד א
40. ב"ד - בית דין
41. דפ"ק - דפרק קמא
42. א"ר - אמר רבי
43. דהרמב"ם - דרבי משה בן מימון
44. מש"כ - מה שכתב
45. שיהי' - שיהיה
46. כי"א - כי אם
47. ע"ז - על זה
48. ומש"כ - ומה שכתב
49. שהי' - שהיה
50. שבע"פ - שבעל פה
51. מב"ד - מבית דין
52. ע"י - על ידי
53. אע"פ - אף על פי
54. ומ"מ - ומכל מקום

55. כ"ז - כל זה
56. ה"ז - הרי זה
57. וה"ה - והוא הדין
58. וא"צ - ואין צריך
59. שאע"פ - שאף על פי
60. אא"כ - אלא אם כן
61. ועכ"פ - ועל כל פנים
62. הי' - היה
63. וע"ז - ועל זה
64. וק"ו - וקל וחומר
65. הב"ד - הבית דין
66. בב"ד - בבית דין
67. עכ"פ - על כל פנים
68. ב"ע - בן עזריה
69. ובגמ' - ובגמרא
70. ע"ב - עמוד ב
71. ורש"י - ורבי שלמה יצחקי
72. עפ"ז - על פי זה
73. וכיו"ב - וכיוצא בזה
74. כרפ"ק - כריש פרק קמא
75. ע"כ - על כן
76. לב"ד - לבית דין
77. שהב"ד - שהבית דין
78. שפירש"י - שפירש רש"י
79. דמשו"ה - דמשום הכי
80. שב"ע - שבעים
81. ובפ"ד - ובפרק ד'
82. והגר"א - והגאון רבי אליהו מווילנה
83. בכ"מ - בכמה מקומות
84. והשי"ת - והשם יתברך
85. בב"א - במהרה בימינו אמן
86. כנה"ר - כנפשו הרמה
87. ידי"ע - ידידו עוז
88. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
89. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אריח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט אדר ראשון תרפ"ד **נמען:** המלצה על הרב אליה לנדא

הרב אליה לנדא, נין הגר"א, הוציא כתבי יד של הגר"א, וייסד אוסף ספרים 'מדרש אליהו', שנמסר ל'מרכז הרב' - יסוד הישיבה העולמית - ויהיה ספריית הישיבה. הרב קוק מבקש לשלוח ספרים.

עיקרי הדברים

- הרב לנדא, נין הגר"א.
- ספריית 'מדרש אליהו'.
- מרכז הרב.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1]. י"ט אד"ר[2] ד' (תרפ"ד[3]) נכבד לי להודיע בשערי בת רבים את יקרת מעלתו של הרה"ג[4] הנעלה מוכתר בנמוסין מו"ה[5] אליו לנדא נ"י[6],

גזע קודש מחצבתו, נין ונכד לרבנו אורן של ישראל הגר"א[7] זצ"ל[8] צי"ע[9] ועכ"י[10], והאיש יקר הוא צנוע ומעלי, וכמה זמנים התעסק בקדשים והו"ל[11] כמה דברים יקרים מכתי"ק[12] של רבנו הגדול ז"ל[13], גם יסד בית עקד ספרים [ספרייה] שהתחיל במפעלו לזכר שמו הגדול של רבנו קדוש ישראל זקנו ז"ל בשם "מדרש אליו", שכעת נקבצו באו הספרים הנקבצים לשמוש מרכזנו הנוסד מקרוב, ["מרכז הרב", שנוסד אז בבית הרב קוק בירושלים] לשם תכונה יסודית ושאיפת הקמתה של הישיבה העולמית המרכזית בירושלים. בעד כל קהל עם ד' הגוי כלו. וכאשר יתרחבו הדברים, יהי'[14] מדרש אליו זה. המחלקה של עקד הספרים של ישיבה קדושה זו. ע"כ[15] אבקש נא מכל גדולי עם ד', לחזק את ידי הרב היקר, מבנין דאבהן קדישין יסודי מצוקי ארץ ז"ל, ולתמוך בפעולתו לשלח ספרים מכל מקצעות התורה ל"מרכז הרב", שהוא יסוד הכנת הישיבה המקווה בעז"ה[16].

וזכות רבנו הגר"א זצ"ל יעמד לכל המקרבים את נכדו הרה"ג הנכבד ולכל התומכים להקים את שמו הגדול על אדמת הקודש בעקו"ת[17], ע"י[18] בית עקד ספרים בכל חלקי תורתינו הק'[19] בשם מדרש אליו ולאמת וצדק באתי על החתום

אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. אד"ר - אדר ראשון
3. תרפ"ד - השנה תרפ"ד (1923/1924)
4. הרה"ג - הרב הגאון
5. מו"ה - מורנו הרב
6. נ"י - נרו יאיר
7. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
8. זצ"ל - זכר צדיק לברכה

9. צי"ע - צריך עיון
10. ועכ"י - ועל כל ישראל
11. והו"ל - והוציא לאור
12. מכתי"ק - מכתב ידו הקדושה
13. ז"ל - זכרונו לברכה
14. יהי' - יהיה
15. ע"כ - על כן
16. בעז"ה - בעזרת השם
17. בעקו"ת - בעיר קודשנו ותפארתנו
18. ע"י - על ידי
19. הק' - הקטן